

14. ISLÁM JAKO NÁBOŽENSTVÍ – PĚT PILÍŘŮ ISLÁMU, SEKTY V ISLÁMU, ISLÁMSKÉ PRÁVO.

ŠAHÁDA, ZAKÁT

vyznání víry (arab. šaháda) Klíčové verbální vyjádření příslušnosti k islámu a odevzdanosti do vůle Boží. Formule v arabštině zní: „Lá iláha illá 'Iláhi wa Muhammadun rasúlu'lláhi" - Není božstva kromě Boha a Muhammad je posel Boží. Vyznání je prvním z pěti sloupů víry. Je složeno ze dvou pasáží koránu (47:21 a 48:29). První část (arab. tahlíl) se skládá z „odmítnutí" (arab. nafj), že není božstva, a „ujištění" (arab. isbát), že je pouze „Bůh". Právní věda stanoví, že kdokoli vyznání pronese, stává se formálně muslimem, i když je vyřkl neupřímně. Vyznání je podstatnou součástí života muslimů. Je součástí textu modlitby, má se šeptat do ucha novorozeného dítěte a vyslovit na rozloučenou se zesnulým. Podle šari'y ji má muslim v ideálním případě vyslovit jako poslední slova před smrtí ve chvíli, kdy se ho andělé hrobu otáží: „Kdo je tvůj Pán?" První část vyznání dnes obvykle skanduje dav při islám, motivovaných polit, shromážděních. Opakování vyznání s pomocí předříkavače (jakási obdoba +litaní) je zákl. součást zikru u většiny dervíšských řádů (derviš). Každý, kdo před smrtí vysloví „šahádu", se nazývá „šahíd" (vyznavač) a je způsobilý nastoupit cestu do ráje. V moderní době se toto epiteton vztahuje i na všechny bojovníky padlé za nezávislost, nár. hrdiny apod. „Šahíd" - podle práva - svým činem nejlépe dokazuje hloubku své víry, a je proto osvobozen od výslechu andělů. Ubírá se přímo na onen svět (arab. áchira), kde přebývá v blízkosti Božího trůnu. Výrazu „šahíd" používají i hnutí s jinak vcelku sekulárními programy,

almužna (arab. zakát nebo sadaka) *Jeden z pěti sloupů víry*; v islám. právu chápána jako vrácení části majetku, který Bůh umožnil člověku získat, jako povinný odpustek za hříšnou touhu vlastnit. Podle šari'y má a. odvádět každý dospělý muslim, jehož majetek přesahuje zákonem stanovené minimum. A. se nevztahuje na otroky, jinověrce, tělesně a duševně postižené a děti. A. se odváděla ke konci lunárního roku z devíti druhů naturálií a peněz. Prorok Muhammad zavedl a. v zájmu uskutečnění svých představ o soc. spravedlnosti v rámci obce. A. se vyvinula v náb.-ideologicky zdůvodněnou státní daň, jejíž výtěžky byly věnovány na soc. a kulturní účely. V klasickém pojetí se a. udržela jen do 9.—10. stol., kdy docházelo k vulgarizaci jejího etického smyslu. Charitativní obsah se vytratil. - **Sadaka** je typ a., kterou má věřící poskytnout potřebnému člověku; dodnes neztratila svůj eticko-náb. podtext. Některé konzervativní islám, režimy a ulamá vydávají zásadu sadaky za plnohodnotný ekvivalent soc. politiky, důkaz životnosti islámu, nezbytnosti islám, zákonodárství v polit, a soc. životě,

SAWM

půst (arab. saum, sijám) *Jeden z pěti sloupů víry*, demonstrace odevzdanosti do vůle Boží. Existuje celá řada krátkých účelových půstů, nejznámější je však **třicetidenní p. v měsíci ramadánu** (kalendář). Islám, p. navazuje spíše na staletou lékařskou praxi semitských civilizací než na snahy islám. autorit vynucovat si důkaz pravověrnosti cestou tělesného odříkání. Muhammadovi neúspěšní předchůdci v hlásání jedinství Boží (kabinové a hanífové) přijali rituální p. od židů a křesťanů. Také Muhammad zapojil p. do svého učení až po hidžře (622), aby si v Medíně naklonil tamější žid. kmeny. Teprve když posílil své postavení, změnil formu p. a rozšířil ho na celý ramadán. P. začíná kolektivní modlitbou a lidovými veselnicemi za soumraku posledního, 29. dne předešlého měsíce ša'bán. Povinnost p. se vztahuje na právně plnohodnotné - tedy dospělé a mentálně zdravé - muslimy s výjimkou nemocných, cestujících a těhotných žen. Ti jsou osvobozeni podmíněně, neboť korán a právní věda stanoví přesně, kdy je třeba p. nahradit. P. se dodržuje od úsvitu do západu slunce. Tehdy se mají věřící vyvarovat neshod, násilí, neslušných řečí a pohlavního styku. Některé práv. mazhaby zakazují nejen kouření, žvýkání tabáku a pití vody, nýbrž i polykání slin. Za úsvitu se má vyslovit předsevzetí (arab. nija). Člověk se má během dne chovat bohabojně a má konat dobro. Pozře-li třeba jen sousto, je to závažné porušení práv. norem (harám). Právo je hodnotí jako bezbožnost a trestá je. Kromě zemí, kde se šarfa uplatňuje v plném nebo částečném rozsahu, se dnes s podobnými sankcemi nesetkáme. Porušování p. na veřejnosti je však dodnes téměř vyloučeno. Rovněž jinověrci v muslimském prostředí se mají o ramadánu chovat diskrétně. P. končí každý den za soumraku, kdy -jak praví šaria - nelze rozeznat bílou nit od černé. Nastává iftár - období, kdy věřící zasednou k jídlu. Součástí ramadánu jsou pak noční rodinné slavnosti a hostiny. Dříve počátek a konec p. ohlašovaly výstřely z děl a pouliční bubeníci. Dnes jsou

tyto časy přesně stanoveny na základě astronomických údajů vyhlášených ve sdělovacích prostředcích. P. končí prvního dne následujícího měsíce šawwál (arab. id al-fitř; sváteční dny). V současných poměrech je dodržování p. vším obyvatelstvem nemožné vzhledem k chodu hospodářství a bezpečnosti státu. Určité profesní skupiny obyvatelstva jsou částečně nebo zcela z povinnosti p. vyjmuty,

iftár Prerušeni půstu o měsíci ramadánu při západu slunce. Dříve se tato chvíle oznamovala výstřelem z děla nebo bubnováním, dnes sdělovacími prostředky. I. platí až do příštího jitra. Rodiny se shromažďují ke slavnostním večerím a navštěvují se. I. je synonymem pro sváteční náladu a veselí,

HADŽDŽ

pouť do Mekky - (arab. hadždž) *Jeden z pěti sloupů víry*. Každý dospělý a duševně i tělesně zdravý muslim (muž i žena) je podle možnosti povinen jedenkrát v životě uskutečnit pouť, pokud na to má prostředky a cesta je bezpečná. Tento příkaz neplatí pro otroky, ženy bez manžela nebo mužského příbuzného, který by je doprovodil. Bohatý může poslat zástupce, jemuž platí výlohy, to může učinit i v závěti. Pouť je z hlediska formy namnoze pokračováním pouti předislám. Arabů k Černému kameni ve svatyni Ka'ba. Rituál pouti určil sám prorok Muhammad, jsa ovlivněn jak arab. pohanskými kulty, tak žid. a kř. monoteismem. Dal mu však nový ideový obsah v souladu s novou doktrínou monoteismu. Muhammad nakonec učinil Ka'bu středem dár al-islám, ačkoli pův. uvažoval o místě v Medíně nebo Jeruzalémě. Uctívání Ka'by nakonec pragmaticky spojil s tradicí Ibráhímovou (Ishák, Ismá'íl), aby si naklonil hidžázké židy a křesťany. Rozlišuje se mezi hadždžem a umrou. **Umra** je pouť do Mekky vykonaná kdykoliv. **Hadždž** je hromadná pouť konaná zhruba mezi 7.—13. dnem měsíce dhú'l-hidždža (kalendář), obřady jsou téměř stejné a často se obě pouti kombinují. Před poutí je nutné upravit a uspořádat doma materiální poměry, zaplatit dluhy, zabezpečit rodinu a žít ctnostněji. Tehdy se v Mekce a okolí odvíjí složitý kanonizovaný rituál za účasti statisíců muslimů. Poutník dospívá do posvátného okrsku (haram), oblasti 5-30 km kolem Mekky (Mekka a Medína jsou posvátné okrsky, kam mají nemuslimové přístup zakázán). Dostává se tak do stavu zasvěcení (ihrám). Odivá se do dvou kusů režného bežešvého bílého plátka (ženy - dlouhé šaty, které kryjí i hlavu) a po dobu pouti se v haramu chová v souladu s ustanoveními šari'y - není dovoleno se holit, česat, stříhat vlasy, nehty, vousy, prolévat krev, trhat rostliny, vonět se, mít pohlavní styk a hádat se. Poutníci jsou organizováni podle národnostních skupin a jsou vedeni odborným průvodcem. Součástí rituálu je mj.:

1. sedminásobné obcházení Ka'by (tawáf) provázené dotyky a líbáním svatyně;
2. běh (sa'j) mezi pahorky al-Marwa a as-Safá(na památku Abrahama, který hledal vodu pro Izmaela - Džibríl dal vytrysknout studnici Zamzam - dodnes posvátná), přičemž poutníci recitují verše z koránu. Tím končí tzv. malá pouť (umra), kterou muslim může vykonat kdykoli. Hadždž pak pokračuje;
3. hlavní obřady začínají sedmého dne promluvou ve Velké mešitě;
4. nazítří se poutníci ubírají do údolí Mina, kde tráví den v rozjímání a modlitbách;
5. devátý den dhú'l-hidždža se vydávají na planinu Arafát, kde probíhá rituální stání (wukúf), symbolizující pokoru před tváří Boha;
6. poutníci se přemístí ke svatyni Muzdalifa, kde se opět modlí;
7. desátý den (sváteční dny), nazývaný „svátek obětování“ (id al-adhá) nebo „Velký svátek“ (al-íd al-kabír), kdy celá pouť vrcholí, házení 7 kamenů na západní ze 3 hromad (Abraham házel kameny na satana), pak je obětována ovce v souladu s islám, interpretaci Ibráhímovy oběti syna Ismá'íla;
8. do třináctého dne se suší maso jako proviant na cestu zpět, opět házení kamenů
9. nazítří pouť končí opět u Ka'by obcházením na rozloučenou. Poutník pak smí vystoupit ze stavu zasvěcení.

Někteří pokračují v individuálních zbožných úkonech, popř. navštíví Muhammadův hrob v Medíně. Pouť je dodnes nejmasovější slavností islámu a v novém polit, kontextu též průkaznou manifestací islám, solidarity a jednoty ve víře.

SALÁT, TAHÁRA

modlitba (arab. salát) Jeden z pěti sloupů víry, nevymluvnější formální vyjádření odevzdanosti do vůle Boží. M. je šari'ou původně chápána jako čistě kultický projev zbožnosti, bez zvi. snahy něco si od Boha vyprosít. Je vlastně jedinou pravidelnou

bohoslužbou, protože islám nezná mši ani jinou bohoslužbu v kř. smyslu. Věřící smí vstoupit do stavu komunikace s Bohem po splnění pěti podmínek: rituální očista těla, čistota místa (kobereček), ustrojení zakrývající nahotu, směr m. k Mekce (kibla), dodržování modlitebních časů. M. se počítají od západu slunce, kdy se má vykonat první z nich (salát al-maghrib); 2. salát al-iša - nejdříve 2 hodiny po setmění; 3. salát as-subh - za svítání; 4. salát az-zuhr - v poledne a 5. salát al-asr - v pozdním odpolední. M. se nemusí vykonat hned po výzvě muezzina, nýbrž kdykoli v čase mezi dvěma azány. Časy m. nejsou stejné; dříve se určovaly podle postavení Slunce nebo míry soumraku, dnes v souladu s astronomickými údaji. M. je svázána relativně přesnou práv. normou. Koná-li se kolektivně za vedení imáma, má dvě části: povinnou (fard) a dobrovolnou (sunná), při níž může věřící setrvat v m. libovolně dlouhou dobu, opakovat sled předepsaných pozic a v duchu či nahlas recitovat kterékoli verše koránu nebo s m. spjaté formule. V detailech se m. liší podle práv. mazhabu. Podle nejrozšířenější, hanafijské školy (právní věda) má m. následující podobu: 1. Pozice kijám - věřící stojí na koberečku nebo jiném rituálně čistém místě, dlaně má u spánků a palci se dotýká ušních boltců. Tehdy má pronést předsevzetí (nija) a formuli „Alláhu akbar“ (Bůh je veliký). Tím vstupuje do stavu zasvěcení; 2. věřící zkříží ruce před tělem a recituje Fátihu nebo libovolné verše koránu; 3. následuje pozice ruku': věřící se pokloní po pás, opře se dlaněmi o kolena a recituje několik závazných formulí oslavujících Boha; 4. nejznámější pozicí je prostrace (sudžúd) - padnutí na tvář před Bohem: věřící padne na kolena a čelem se dvakrát dotkne země; 5. mezi dvěma prostracemi je pozice džulús, kdy věřící sedí s nohama pod sebou, rozjímá nebo recituje verše koránu. M. končí opět v této pozici, kdy věřící pohlédne na obě strany a pronese „As-salámu alajkum wa rahmatuTtáhi“ (pokoj s vámi a milost Boží). Tím opouští stav zasvěcení a je možno ho oslovit. Šari'a pamatuje i na množství výjimečných životních situací, v nichž je věřící m. zproštěn nebo má úlevy. Vyvinuly se též různé druhy m. (m. strachu, m. postní, m. v den Prorokových narozenin, m. při pohřbu atd.). Dnes se individuální i kolektivní m. zejm. na veřejnosti stala jedním z okázalých formálních projevů protestu proti sekulární státní moci.

Fatiha (arab. otevírající) První súra koránu. Má sedm veršů: 1. „Ve jménu Boha milosrdného, slitovného; 2. chvála Bohu, pánu lidstva veškerého; 3. milosrdnému, slitovnému; 4. vládci dne soudného; 5. Tebe uctíváme a Tebe o pomoc žádáme; 6. veď nás stezkou přímou; 7. stezkou těch, jež zahrnuješ milostí Svou, ne těch, na něž jsi rozhněván, ani těch, kdo v bludu jsou.“ F. má — na rozdíl od jiných sur — povahu modlitby či přímého oslovování Boha. Je součástí modlitby, recituje se též při náb. slavnostech a společ.-polit. událostech. Ve výtvarném provedení koránu bývá F. věnována zvláštní péče. F. lze nazvat „islám, otčenášem“, *mm*

tahára Islám přikládá velkou závažnost čistotě, jejíž pojetí islámští právníci (podobně jako Mojžíšův Leviticus) rozebírají zevrubně až do drobnohledných podrobností. Jde o čistotu tělesnou, morální a rituální v jediném celku. Muhammad ji podle hodnověrného hadithu označoval za polovinu víry. Tahára není sice jedním z pilířů, tvoří však důležitý předpoklad platnosti modlitby a hadždže. Opakem čistoty je poskvrnění, které se z teologického pohledu dělí na hmotné a mentální, a z pohledu práva, prakticky závažnějšího, na věcné a náboženské, nebo na těžké (*džanába*) a lehké (*hadath*). K těžkému znečištění dochází jakýmkoliv pohlavním stykem a vůbec vyměšováním spermatu, u ženy je působí také menstruace a šestinedělí. Á'íša řekla: „Prorok - ať mu Bůh žehná a dá mu mír - se mi opíral o klín, přestože jsem měla měsíčky, a potom přednášel Korán. Já zas, přestože jsem měla měsíčky, jsem Poslu Božímu čechrala vlasy.“ **ze** sbírky Buchářiho (Islámské právo je zde méně přísné než starozákonní otišřovací řády - srv. L v 15:19) Lehké znečištění přivodí dotyk nečisté věci (*nadžis*, opak od „čistého“ *táhir*). Takovéto nečisté, poskvřňující věci jsou víno a lihoviny, nečistá zvířata (vepři, psi), zdechliny (*majta*; každé zvíře, které nebylo náležitě usmrceno, mimo ryby a hmyz), krev, hnis, zvratky a výkaly (ale nikoli slzy, pot nebo hlen) a mléko nejedlých zvířat. Některé právní školy tento výčet poněkud pozměňují. Například podle Abú Hanífy lihoviny nejsou nadžis. Šiité naopak k výčtu přidávají mrtvá lidská těla a nevěřící. Obecně platí, že člověk se znečišťuje také konáním potřeby, spánkem, omdlením, dotykem osoby opačného pohlaví a dotykem pohlavních orgánů.

Ve stavu lehkého znečištění není věřícím dovoleno se modlit, konat *tawáf* kolem Ka'by a dotýkat se Koránu. Ve stavu džanáby není přípustné ani se zdržovat v mešitě nebo přednášet Korán. Stav znečištění se odstraňuje očištěním omytím, které je podle závažnosti

poskvrnění rovněž dvojího druhu. Velké znečištění odstraní jen *ghusl*, tj. úplné vykoupání nebo omytí celého těla s vypláchnutím úst a nozder. Hadath lze odstranit částečným omytím (*wudu'*, *tawaddu'*). Očišťování se opírá přímo o autoritu koránského textu. Vy, kteří věříte! Když se chystáte k modlitbě, umyjte si obličej své i ruce své až k loktům a otřete si hlavy své a nohy své až ke kotníkům! A jste-li potřísněni, očistěte se! Jste-li nemocní nebo na cestách či přišel-li někdo z vás ze záchodu anebo jste měli styk s ženami - a nenaleznete-li vodu - omývejte se dobrým jemným pískem a otřete si jím obličej své i ruce své; Bůh vám nechce působit žádné nesnáze, nýbrž vás chce očistit a dovršit tak dobrodiní Svě vůči vám - snad mu budete vděční! (5:6)

V praxi jsou mešity vybaveny umývárny, aby si věřící před modlitbou mohl umýt tvář, hlavu, ruce i nohy. Postup *wudu'* se v podrobnostech liší podle předpisů jednotlivých právních škol a muslim se mu naučí jako pevnému životnímu návyku. Voda platí za čistou a očišťující, jde-li o vodu tekoucí, anebo - v jiných případech - pokud se nezměnila její barva, chuť a vůně. Podle konkrétních podmínek právníci vypracovali další složitá pravidla. Očištění je přípustné, provádí-li se čistou vodou, to jest dešťovou, pramenitou, studniční, není nebo mořskou. Také tehdy, jestliže se voda pozmění v některých vnějších vlastnostech přidáním například prachu, šafránu, sody, mýdla, nebo jestliže nějaký čas stála v nádobě. Nikoli však vodou, která změnila svou povahu množstvím napadaného listí nebo jiné látky, silné nebo hojné do té míry, že převládne. Nikoli také vodou pozměněnou vařením jako sirupem, octem, růžovou vodou, vývarem nebo omáčkou. Ne také malým množstvím vody, do níž spadla nějaká nečistota, nejde-li o kaluž po prudkých deštích. Velkým množstvím vody je však možné se očistit i tehdy, je-li trochu znečištěna. Velké množství se určí tak, že nečistá strana se nerozvíří, nabereme-li z čisté strany. Malé množství je takové, že se rozvíří všechna tekutina. Vodní jímka musí být tedy velká alespoň desetkrát deset loktů a hluboká tak, že bahno ze dna nelze vybrat rukou. Pak se rovná vodě tekoucí, což je voda, jež může odplavit stéblo. Abu Bakr Effendi (19. století), z příručky pro jihoafrické muslimy Když není po ruce voda, jako například v poušti, anebo při poraněních, kdy by voda mohla uškodit, provádí se podle koránského pokynu očista jemným pískem nebo prachem (*tajammum*). Věřící si jím zpravidla jen krátce přetře obličej a pak ruce až po loket. Očista se nemá omezovat jen na fyzickou stránku, ale musí jí předcházet zbožné předsevzetí (*nija*) a doprovázet ji myšlenky na Boha. Podle teologického výkladu tak má jít zároveň o očistu srdce a ducha.

rituální očista Povinnost předcházející každé modlitbě, navozuje stav připravenosti k duchovní činnosti a předjímá stav očisty spirituální. Provádí se pomocí vody; v pouštních podmínkách ji mohl nahradit písek. Spočívá v omývání rukou, úst, nosu, obličej a paží až k lokti; pak se přesunují ruce na temeno hlavy, provádí se očista uší a ušních boltců a nakonec se omývají spodní části nohou až ke kotníkům. Po tomto úkonu je věřící připraven k modlitbě a nesmí se už dotknout nečisté věci nebo osoby, případně vykonávat tělesné potřeby. Očista vodou mající duchovní smysl se provádí i u zemřelých před jejich oblečením do pohřebního rubáše (pohřeb). Má význam přípravy zemřelého pro zmrtvýchvstání, která je vyžadována, pokud to podmínky dovolují. Povinnost očisty před uložením do hrobu se netýká pouze mučedníků, kteří padli v boji za víru a kterým se ponechává právo vstoupit na věčnost s viditelnými doklady utrpení, kterému byli vystaveni při obraně víry během pozemského života

ŠARÍA, FIQH

šaría Pův. cesta k prameni, v islám, smyslu správná cesta hodná následování, Boží zákon, soubor norem obsahující komplexní návod k tomu, jak „být správným muslimem“. Klasicky islám chápe s. jako jednotu koránu, tradice a právní vědy. Božsky inspirované zdroje práva (korán, tradice sunna) musely být obohaceny o práv. vědu, která už nemá charakter Boží zvěsti. V klasickém islámu tento fakt není rozhodující. Byl rozpracován systém pravidel, zahrnující veškeré chování muslima - vztah člověka k Bohu (ibádát), celá sféra soč. interakce (mu'ámalát) a sféra zákazů, trestů za přestupky (ukúbát). Člen obce věncích, resp. chalífátu je povinen dodržovat ustanovení s., jež má světský i duchovní náboj. Dodržovat s. znamená ctít zákony státu a zároveň bezpečně kráčet po „přímé stezce“ (Fátiha) k Bohu (ráj). S uzavřením bran idžtihádu byl práv. i teol. systém konzervován, s. se stala dogmatem, jehož neplodné omílání vrstvou ulamá vedlo k určité stagnaci duchovního i práv. života společnosti. V šfítském islámu k eliminaci idžtihádu nedošlo a s. zůstala otevřeným systémem (ší'a, isná ašarija). Proti dogmatickému sunnitskému pojetí s.

vystupovali reformátoři různého ražení (Ibn Tajmíja, wahhábíja, fundamentalisté). S různými nuancemi razili tezi o „autentické š.“, za niž je považován pouze korán a tradice (většinou jen dvě „správné“ sbírky: Bucháriho a Muslíma; tradice), zatímco právní věda je buď zcela odmítána, nebo se *vyzývá* k její reinterpetaci - očištění od novot. V diskusích o obsahu a aktuální hodnotě s. panuje značný chaos, jde však o klíčové téma sporu mezi modernisty (s. je třeba přizpůsobit reálnému životu, popř. integrovat do sekulárních práv. systémů) a mezi různými variantami konzervatismu a fundamentalismu (fundamentalismus islámský),

právní věda (arab. fikh) Zabývá se formulací a výkladem šari'y. Fikh vznikl v průběhu 2. a 3. stol. hidžry jako logická reakce arabsko-islámského chalífátu na potřebu teoreticky se vyrovnat s problémy, jež přinášel život stále složitějšího společ., státního a správního mechanismu. Fikh se rozvíjel na základě čtyř zdrojů: korán a sunna měly charakter Boží zvěsti, resp. modelu chování prvních členů muslimské obce. Další zdroje, analogie a konsensus, jsou už chápány jako výtvar lidského racionálního úsudku. Jako pátý nástroj fikhu se někdy uvádí idžtihád - volná interpretace jevů s použitím zmíněných postupů. Vytváření fikhu bylo výsadním právem ulamá či fukahá. Protože ani uplatněním těchto postupů nedošlo na území chalífátu k plné shodě, vznikaly různé práv. směry (arab. mazhab, pí. mazáhib). Práv. literatura je nejobsáhlejší součástí islám, lit. dědictví. Existuje jak v podobě souhrnných práv. kompendií, tak v podobě traktátů, řešících dílčí otázky. Fikh se dělí na dva zákl. tematické okruhy: 1. řeší vztah člověka k Bohu (arab. ibádát); 2. řeší vztahy jedinců a soč. skupin v rámci obce (mu'ámalát). V rámci 2. skupiny se někdy zvláště vydoluje rovina trestního práva (ukúbát zákazy). Fikh postupně obsáhl formální stránky zbožnosti (forma modlitby, podmínky půstu) a také do nejjemnějších detailů rozpracovává sféru soč. interakce. Nově nastalé situace řeší práv. experti muftiové, kteří vydávají fatwy — ideologicko-práv. zdůvodnění světské polit, praxe,

islámské právo - Islámské právo se vyvinulo a bylo ustanoveno na Středním Východě, kolébce starověké civilizace, a jeho současná forma odpovídá právu 11. století¹. Ovlivněno mnoha prvky, islámské právo absorbovalo pravidla a zásady ze Starého a Nového zákona. Například ustanovení „oko za oko, zub za zub“ bylo převzato z Bible, ale je známo již z dřívější doby, z Chamurabiho zákoníku. K vývoji islámské právní administrativy přispěly také dvě velké říše, které dominovaly Střednímu Východu před Islámem - Byzantská a Perská.

Arabská kultura byla důležitá pro vývoj islámského práva, zejména během prvního formativního století, kdy se Arabové stali neohroženými vládci své nové říše. Ačkoliv má islámské právo mnoho různých náboženských zdrojů, mnoho ustanovení odráží zvyklost Arabů v 8. století n. l., týkajících se odpovědnosti v rodině, krevní msty a sociálního postavení žen.

Islám znamená „podrobení se“ nebo „odevzdání se“, což znamená, že člověk se má podrobit Boží vůli. Tato vůle je chápána islámskou vírou tak, že „člověk má dělat to, co je morálně správné a zdržet se toho, co je morálně nesprávné“. Je to právě islámské právo, které vytváří rámec příkazů a nařízení a dává morální vodítka pro muslimy.

Islámské právo je známé pod názvem „šari'a“, což znamená „cesta k následování“. Je to náboženské právo, založené na božích příkazech a zjeveních. Šari'a se nevyvinula na základě soudních rozhodnutí a precedentů nebo prostřednictvím legislativy, ale je založena na stanoviscích vůdců a náboženských škol a jejich pojednáních.

Vůdci těchto škol nebyli úředníky, ale spíše obchodníky a vlastníky půdy, kteří mnohdy prosazovali svou nezávislost na vládě. Například Abu Hanífa odmítl přijmout místo nejvyššího soudce říše, raději dal přednost potrestání, bití a uvěznění, než aby ztratil svou nezávislost. Poté když byl zřízen úřad nejvyššího soudce jako součást islámské právní organizace, činil tento soudce svá rozhodnutí po poradě s vůdce převládající náboženské školy.

Současné „západní“ (anglosaské a kontinentální) právo je obecně produktem legislativy a soudního rozhodování osvobozeného od náboženských vlivů a kontroly. Během posledních století postavilo toto právo svůj základ na racionálních rozhodnutích, dotýkajících se

¹ JUDr. Vyhnanek, L. a spol.: „Juridika 2“. 1. vyd. Olomouc 2000. ISBN 80-244-0099-5

veřejného zájmu, spíše než na neměnné boží vůli. „Západní“ právo tak může být přizpůsobováno v závislosti na měnících se potřebách společnosti.

Naproti tomu jádro islámského práva je relativně nezměnitelné. Ovšem konzervativní muslimští právníci tvrdí, že Bůh nabízí řešení každého současného problému v textech islámského práva.

„Západní“ právo se dotýká především uspořádání veřejných záležitostí a v současné době ustupuje od úpravy otázek, které se považují za oblast soukromí člověka. Naproti tomu šari‘a usiluje o regulaci veškeré lidské existence, zabývající se takovými záležitostmi, jako jsou náboženské rituály a modlitby, půst, poskytování almužny, náboženské pouti, stejně jako hygienou, stravou, sexuálním chováním či výchovou dětí.

Šari‘a zahrnuje 4 oblasti:

- náboženské právo (‘ibádát – vztah člověka k Bohu)²
- civilní právo (mu‘ámalát – vzájemné vztahy mezi lidmi)³
- osobní právo (Munakhat)
- trestní právo (Ukubat)

Šari‘a byla vyvinuta a zdokonalena náboženskými učenici, kteří ji studovali a vyučovali na různých školách říše. Během prvních čtyř století muslimského kalendáře existovalo 19 škol islámského práva. Tyto školy se postupně sloučily do čtyř sunitských a tří šiitských právních škol, které byly pojmenovány po významných právnících, kteří utvářeli filosofii těchto škol.

Každá ze čtyř sunitských škol je tvořena neformálním seskupením právníků, jejichž vliv se koncentruje na několik islámských zemí. Jsou to školy **Hanifi** (Afghánistán, Egypt, Irák, Jordánsko, Libye, Pákistán, Súdán, Sýrie), **Maliki** (Maroko, Etiopie, Kuvajt), **Shafii** (Indonésie, Malajsie, Thajsko, Filipíny) a **Hanbali** (Saudská Arábie). Třemi šiitskými školami jsou **Imamia**, **Zaidia** (Jemen) a **Shi`a** (Írán).

Rozdíly mezi školami jsou poměrně malé, jsou spojeny spíše s detaily než principiálními otázkami. Škola Maliki je nejkonzervativnější, striktně zachovávající Sunnu a neochotná spoléhat se na konsensus učenců jako základ pro tvorbu práva. Škola Hanafi má více formalistický přístup, zdůrazňuje přesné chování člověka při plnění svých náboženských povinností a je benevolentní při používání právních klíčků pro překonání některých ustanovení Koránu. Škola Shafii zaujímá pozici mezi předchozími dvěma. Škola Hanbali pak obecně přijímá stanoviska Shafii, ale vyžaduje striktní zachování Sunny a ještě striktnější přijetí Koránu.

PRAMENY ISLÁMSKÉHO PRÁVA

Muslimští právníci uspořádávají prameny islámského práva podle jejich nadřazenosti následovně:

1. **Korán** je svatou knihou pro muslimy. Obsahuje všechna pravidla, která Bůh (Alláh) stanovil a předal proroku Mohammedovi, aby řídila lidské chování. Korán není kodexem, tak jak se kodex chápe v kontinentálním právě. Naopak, je to slovo boží, což se v Koránu tradičně připomíná (v úvodě kapitol) následovně: „*Ve jménu Boha milosrdného, slitovného*“. V Koránu se sice nalézají verše právní povahy, ale obsahuje také celou řadu veršů politické, sociální, morální a náboženské povahy. Korán obsahuje 114 súr (kapitol) a každá kapitola je rozdělena na několik veršů (aját)⁴. Tím je dán charakter Koránu, který upravuje široký okruh společenských vztahů, přičemž obsahuje také pravidla chování, které můžeme začlenit do právních vztahů.⁵ V právní oblasti upravuje především rodinné vztahy, občanskoprávní a trestněprávní vztahy. Na druhé straně obsahuje méně veršů, které upravují vztahy ke státní moci (některé verše mají mezinárodněprávní charakter). Striktní a podrobné verše právního charakteru se dotýkají dědičného práva a vztahů mezi manželi.

² Kropáček, L.: „*Duchovní cesty islámu*“ – kapitola V.

³ Kropáček, L.: „*Duchovní cesty islámu*“ – kapitola V.

⁴ Korán celkem zahrnuje 6342 veršů

⁵ Podle islámských učenců (ulamá) existují čtyři základní okruhy Koránu:

- věci víry (al-aqída)
- předepsané kultovní věci (al-‘ibádát)
- morálka člověka (al-achláq)
- vztahy mezi lidmi (al-mu‘ámalát)

Příkladem verše, který nemá jednoznačně právní charakter, je odkaz týkající se hazardních her a vína: „*Vy, kteří věříte! Víno, hra majsír, obětní kameny a vrhání losů šípy jsou věru věci hnusné z díla satanova. Vystříhejte se toho – a možná že budete blaženi.*“⁶

Kromě toho Korán připouští, že muslimové mohou čerpat z nemuslimských textů, což je v Koránu vysvětleno následovně: „*Jsi-li na pochybách o tom, co jsme ti seslali, dotaz se těch, kdož Písmo před tebou seslané přednášejí. A věru ti přišla nyní od Pána tvého pravda – nebuď tedy jedním z těch, kdož pochybují.*“⁷

V Koránu však také existují verše právního charakteru, které jsou jednoznačné a konkrétní. Jde například o verše trestněprávního charakteru, uznávající jednotlivé trestné činy, za které jsou jasné sankce. Příkladem je súra, ve které se hovoří, že: „*Cizoložníci a cizoložníka zbičujte, každého z nich sto ranami!*“⁸

Korán se stal se svými verši oporou islámského práva a všeobecná ustanovení právního charakteru v něm obsažená, později využívala právní věda na zdůvodnění právních výroků.

2. **Sunna** je autentickou tradicí proroka Mohammeda. Zahrnuje jeho promluvy ve specifických případech a jeho jednání v daných situacích. Jelikož je Sunna cestou proroka, jsou muslimové povinni ji následovat neboť Bůh v Koránu zjevil toto: „*Věřící, poslouchejte Alláha a poslouchejte Proroka.*“

Sunna se skládá z Mohammedových prohlášení a popisu jeho skutků, které jsou rozděleny na fyzické jednání a mlčení či schválení jiných skutků. Každá pasáž v Sunně blíže obsahuje požadavky Koránu.

Sunna, druhý nejvyšší pramen islámského práva, stojí mimo Zjevení, přesto je posvátná a inspirována Bohem. Prorok byl v náboženských otázkách neomylný; nevyjadřoval totiž svou vůli, ale byl inspirován Bohem. Sunna hraje důležitou roli jako pramen islámského práva buď doplněním Koránu, nebo interpretací jeho textu.

Za života proroka Mohammeda byly Korán a Sunna jedinými prameny práva. Během let následujících po Mohammedově smrti však přišli jeho následovníci na to, že v některých otázkách dochází mezi Koránem a Sunnou k rozporům. V těchto případech se pak uchýlovali ke konsensu (idžmá^c) nebo analogii (qijás) a tyto se staly formálními prameny islámského práva.

3. **Idžmá^c** odkazuje na souhlas muslimských učenců ohledně rozsudku ve specifické kauze v daném údobí. Idžmá^c nevyžaduje souhlas všech muslimů; je omezena na muslimské právníky (culamá), kteří jsou známi svou kompetencí a vhodností pro tak důležitou odpovědnost splněním určitých podmínek.

Muslimští učenci se uchýlí k Idžmá^c, když se objeví nový případ a jejich rozhodnutí není jasné ani podle Koránu, ani podle Sunny. Platnost rozhodnutí vyplývajícího z Idžmá^c závisí na shodě a souladu s duchem obecných pravidel, zakotvených v Koránu a Sunně.

Idžmá^c nachází své oprávnění jako pramen islámského práva v prohlášení Proroka: „*Mé společenství se nikdy nesmí sjednotit v omylu.*“ Nicméně rozsudků a rozhodnutí založených pouze na Idžmá^c je málo.

Pro aplikaci Idžmá^c musí být splněny tři podmínky. Diskuse se musí zúčastnit přiměřený počet renomovaných právníků. Ti se musí jednomyslně shodnout na výkladu bez ohledu na svůj věk, znalosti nebo společenství, které zastupují. Každý právník musí vyjádřit svůj názor jasně a otevřeně.

4. **Idžtihád** znamená v češtině „úsilí“ nebo „snažení“. V právním použití odkazuje na snahu právníka formulovat zákonné pravidlo na základě důkazů nalezených v podstatných pramenech, ze kterých musí být všechna pravidla Islámu odvozena (Korán a Sunna).

Jelikož Islám byl zjeven proroku Mohammedovi před 1400 lety a je univerzálním a věčným zákonem, vyhlášeným Bohem, který má řídit náboženský a společenský život všech lidí až do dne zmrtnýchvstání, bylo nutné nalézt pružný způsob interpretace, který by umožnil islámskému právu vyrovnat se s měnícími se potřebami a požadavky muslimů. Tento způsob interpretace se nazývá idžtihád.

⁶ Súra 5 verš 90. Korán, str. 612

⁷ Súra 10 verš 94. Korán, str. 384

⁸ Súra 24 verš 2. Korán, str. 556

Na rozdíl od Idžmá^c, Idžtihád je přístupný všem právníkům za přesně stanovených podmínek. Ani Idžmá^c ani Idžtihád nejsou oddělenými prameny islámského práva, neboť platnost pravidel z nich vycházející závisí na jejich souladu s obecnými pravidly Koránu a Sunny.

5. **Qijás** znamená rozsudek vydaný v novém případě na základě právní analogie. Jinými slovy to znamená aplikaci právního řešení citovaného v Koránu nebo Sunně pro určitý případ, na kauzu, která je podobná tomuto precedentu. Qijás stejně jako Idžmá^c a Idžtihád není autonomním pramenem práva, neboť závisí na existenci modelového případu. Někteří muslimští právníci zastávají názor, že Qijás v sobě zahrnuje Idžtihád. Například oběť trestného činu ženského pohlaví má nárok na poloviční náhradu škody než muž, což se odvozuje z toho, že muž má nárok na dvojnásobný dědický podíl než žena. Podobně se ukládá za zločin sodomie trest ukamenování, neboť islámští právníci tvrdí, že je tento zločin podobný cizoložství a proto vyžaduje stejný trest.

Vedle těchto základních pramenů práva šari^ca existují ještě další doplňkové zdroje:

- právní obyčej určité oblasti (al-urf)
- požadavek veřejného zájmu (al-intislah) a nutnost (durara)
- přednostní názor odlišný od běžného postupu (al-intihsán)
- řešení ve prospěch veřejnosti, které nesmí být v rozporu s šarícou (al-masálih al-mursala)
- tradice a zvyklosti předků (šar man qablaná)
- výroky Mohammedových přátel

V posledních letech byl z těchto doplňkových pramenů nejčastěji používaným odkaz na veřejný zájem. Byl tak například použit v Tunisu pro omezení polygamie. Avšak široký okruh témat zejména v trestních a obchodních věcech vyžaduje větší právní flexibilitu, než může tradiční islámská jurisprudenc nabídnout. Přesto se právo vyvíjí a rozšiřuje, Islám totiž dovoluje vládci pro efektivní výkon moci vydávat právní akty, které ovšem nesmí odporovat principům šari^ci. Díky této možnosti je vývoj islámského práva založen na napodobování západních zákonů, které zastupují dnes dominantní západní kulturu.

ISLÁMSKÉ PRÁVNÍ ŠKOLY

Po vzniku islámské říše se v jednotlivých krajích ještě dlouho uplatňovaly starší právní zvyklosti, pozměňované jen zvolna a nejednotně v duchu koránských příkazů. Teprve za abbásovského chalifátu, zhruba od 2. století hidžry, začíná úsilí o systemizaci šan[^]y. V Medíně při takovýchto snahách převažoval důraz na tradici, zatímco v živých kulturních centrech v Iráku se uplatňoval více vlastní úsudek, *raj*. V téže době sílila činnost zaměřená na sběr, utřídění a hodnocení sunny a na poli vznikající právní vědy byly uznány čtyři usúl al-fiqh. Prostřednictvím účelově sestavených hadíthů pronikaly do právního myšlení očividně i některé prvky talmudského a římského práva. Po některých starších, jen zčásti zachovaných pokusech, mj. ze strany šiítských právníků, ustavují se za tvůrčího kvasu rané abbásovske doby právní školy nebo směry, *madhaby*. Některé zanikly, jako madhab, který založil v Sýrii **Abdurrahmán al-Awzái** (z. 774) nebo v Basře **Sufján ath-Thawrí** (z. 778). Sunnitský islám (sunna) uznává čtyři mazhaby, nazvané podle zakladatelů, jimiž jsou:

Hanafijský madhab měl kdysi postavení úředního právního systému v Osmanské říši i v říši Velkých Mogulů a dodnes se k němu hlásí většina sunnitských muslimů v Sýrii, Iráku, Turecku, na Balkáně, ve Střední Asii, v Afghánistánu, Pákistánu a Indii. Od r. 1912 platil také pro muslimskou menšinu v Rakousko-Uhersku. Jeho zakladatel **Abú Hanífa** (699-767) působil v Bagdádu, kde je také pochován. Kladl důraz na využití vlastního úsudku, v jehož rámci dává prostor vedle qijásu i volbě vhodnější alternativy (*istihsán*). Bere v úvahu i zvykové právo *urf*. Jeho hlavní díla jsou *Al-Musnada. Kitáb al-fiqh al-akbar* (Velká kniha právní vědy). V trestním právu se vyznačuje poměrnou mírností a vcelku také tolerancí vůči jinověrcům. Mezi Abú Hanífovými žáky vynikli zejména **Abú Júsuf Jaqúb** (z. 798), který na žádost chalífy Hárúna ar-Rašida sepsal velkou knihu o státní správě *Kitáb al-charádž* (O daních) a **M. b. Hasan aš-Šajbání** (z. 804), který působil jako jeden z mnoha hanafijských právníků vevysokých státních službách v abbásovském Bagdádu. Mezi příručkami hanafijského práva si získalo popularitu *Setkání moří (Multaqá-l-ab-hur)* Ibráhima al-Halabího (z. 1549).

málikovský m. - **Málik b. Anas** (715- 795) z Medíny shromáždil ve svém velkém právním spise *Al-Muwatta'* (Upravená cesta) množství tradic. Tyto hadíthy a *idžma* Prorokových druhů a medínských právnických kruhů tvoří hlavní výchozí základ jeho směru. V pochybných případech připouští osobní názor podle zásady *istisláhu*, tj. přihlednutí k obecnému za Málikovský madhab převládal v někdejších muslimském Španělsku a dodnes má rozhodující postavení v arabském Maghribu a v islamizovaných oblastech západní subsaharské Afriky. Z rozsáhlé málikovské právní literatury, psané hlavně maghribskými a egyptskými autoy, si zaslouží zmínku příručka *Muchtasar* (Stručný výklad) od **Chalída b. Isháq** (z. 1365).

šáfiovský m. - **Muhammad Ibn Idrís aš-Šáfí'í** (767-820) Muhammad b. Idrís aš-Šáfí'í (z. 820) studoval u Málika i u žáků Abú Hanífy a později se usadil v Káhiře, kde je pochován. Jeho hrob je uctívaným poutním místem. Šáfí' se snažil prostředkovat ve sporu mezi zastánci lpění na tradici (*asháb al-hadíth*) a stoupenci práva na vlastní názor (*asháb ar-rđj*). Ve svém hlavním díle *Risálati usúl al-fiqh* (Traktát o základech fiqhu) stanovil meze přípustnosti využití každého ze čtyř možných zdrojů, a tak vlastně kodifikoval zásady právní vědy. Odmítá hanafijské široké využívání qijásu, avšak proti Málikovi rozšiřuje platnost idžmá^o na všechny odborníky určité epochy. Proti hanafijskému subjektivnímu istihsánu vytyčuje vlastní, konzervativnější metodu *istisháb*, znamenající vazbu řešení na dřívější platný stav, pokud není nepochybné, že se změnilly podmínky. Šáfí'ovský směr se těšil podpoře Abbásovců a býval nejrozšířenější, dokud jej od 16. století nevytlačil hanafijský madhab. Dnes převládá v Egyptě, na jihu Arábie, v Indonésii a ve východní Africe. Mezi Šáfí'ho žáky vynikli zejména Ghazzálí a Taqíjuddín as-Subkí (z. 1355).

hanbalovský m. - Nejmenší počtem stoupců, ale zároveň nejprísrnější je stroze fundamentalistický madhab **Ahmada ibn Hanbal** (780- 855). Jeho škola, založená v Bagdádu, odmítá qijás a vůbec právo na vlastní úsudek a klade důraz na právní názory Prorokových druhů. Sám Ibn Hanbal sesbiral hadíthy ve svém klasickém *Musnadu*. Hanbalovský směr byl kdysi silný v arabské oblasti od Egypta po Irák. Z jeho představitelů vynikli zejména Ibn Qudáma, autor rozsáhlého kompendia *Mughní* (Obohacení), a dále Ibn Tajmíja a Ibn Qajjim al-Džawzija (z. 1350), od nichž vede přes čtyři století přímý ideový spoj k puritánskému wahhábovskému hnutí a dál k novějším podobám fundamentalismu, jakož i snahám o obnovu cestou ad fontes. Hanbalovský madhab dnes žije hlavně v Saudské Arábii.

Liberálnější hanafijský mazhab se uplatnil na arab. východě a v osmanské říši. V Egyptě, sev. Arábii, Indii a Indonésii platil šáfí'ovský mazhab, rigidnější málikovský mazhab zejm. v Maghribu. Hanbalovský mazhab působil jen okrajově, později však ho přijalo wahhábovské hnutí (wahhábjia). Zvláštní mazhab má ší'a a od ní odvozené heretické sekty (hereze).

MANŽELSTVÍ A ROZVOD DLE ISLÁMSKÉHO PRÁVA

manželství V koránu a sunně je muslimům m. nařizováno jako bohubilý stav, utužující obec věřících. Muž a žena jsou chápáni jako výtvoři Boží, předurčení k životu v páru. Pár a z něj vzešlá rodina jsou zákl. buňkami obce. Korán obsahuje několik výzev k uvážlivému a harmonickému soužití (4:23). Jiné verše, z nichž vyplývá přirozená fyzická a společenská nadřazenost mužů nad ženami, jsou islám, modernisty interpretovány jako výslovná Boží výzva k ochraně ženy a rodiny. V koránu je řada rozporuplných výroků, jež jsou střídavě využívány exegety (exegeze) z tábora konzervativců i modernistů. Zastánci emancipace tvrdí, že v koránu není jediný verš, který by vybízel muže k narušování harmonické rovnováhy manželského stavu, pokud se žena sama nechová hanebně. V islám. právní vědě je staromládenectví chápáno jako prohřešek proti etickým normám, jako úchylnka, z níž může vzejít i hřích v podobě mimomanželského styku. Staropanenství je pojímáno jako harám, neboť žádná muslimská žena nemá právo zřici se svého poslání matky. Jednotlivé mazhaby stanoví zákl. pravidla pro uzavření sňatku. Z práv. hlediska je sňatek především ekonomickou smlouvou mezi rodinami snoubenců. U nás však panuje mylná domněnka, že výkupné (arab. mahr, tur. kalim) je cenou za nevěstu. Jde o částku, která je „umrtveným“ majetkem nevěsty, nikoli její rodiny. Je to soc. pojistka pro případ ovdovění či rozvodu. Dnes je výkupné v sekulárních kruzích spíše symbolické. Často diskutovanou a zkreslovanou otázkou je i zákonná polygamie. Středověká práv. věda se při obhajobě mnohoženství opírala o verše v sůře Ženy, kde se připouští sňatek se 2-4 ženami za jistých

striktně vymezených okolností (neplodnost, nemoc apod.). Soudobí reformisté (reformismus) vykládají tyto verše jako faktický zákaz polygamie, neboť muž objektivně nemůže splnit podmínky - absolutní rovnost v materiálním i citovém životě. Dnes je polygamie pouze okrajovou záležitostí a v mnoha islám, zemích je zákonem zakázána úplně, nebo alespoň pro vymezené profesní skupiny (učitelé, důstojníci, státní úředníci apod.).

mahr Částka, kterou ženich, resp. jeho rodina dává nevěstě. U nás se někdy nepřesně vykládá jako výkupné nebo věno. Výše m. je předmětem dohody a kontraktu obou rodin a stává se součástí smlouvy o sňatku. U předislám. Arabů šlo skutečně o formu koupě nevěsty za určitou naturální protihodnotu. Muhammad a později právnívěda propůjčuje této instituci charakter soč. pojistky. Reguluje výši m., jeho formy a podmínky jeho výplaty. M. se stal jednou z detailně propracovaných částí rodinného práva. Platí dvě formy m.: urychlený (mu'adždžal) a opožděný (mu'achchar). První část se platí před svatbou a je chápána jako součást nevěstina osobního majetku. Nejde tedy o koupi nevěsty od rodičů. Rodiče ve smlouvě pouze usilují co nejlepší materiální zajištění dcery (výše koresponduje s jejich soč. postavením). Druhá část se ženě vyplácí pouze v případě, je-li svým mužem zapuzena. Je však pravděpodobné, že v určitých obdobích a oblastech se běžná praxe od ideálu lišila a m. byl degradován na původní výkupné, *mm*

muťa (per. moťe) Dočasné manželství, uzavřené na omezený časový úsek, praktikované už předislám. Arabů. O m. se hovoří v koránu. V tradicích lze nalézt protichůdné interpretace - od potvrzení, že m. se pěstovala v době Muharnmada, přes ty, podle nichž M. tuto praxi zakázal, až po ty zdá se nejvěrohodnější, podle nichž m. zakázal teprve chalífa Umar. Ulamá rovněž vedli o m. disputace, odvolávající se na různé formulace v koránu. Později však sunnitské práv. školy (právní věda) m. zakázaly. Tím spíše ji do své práv. doktríny zahrnuli šfíté (ší'a), hlavně stoupenci isná ašarije. M. se uzavírá v podobě smlouvy, obsahující délku trvání a výšku finanční kompenzace za jeho rozvázání (mahr). Žena nemusí mít souhlas otce či jiné autority rodiny, pokud není panna. Muž smí uzavřít m. i v případě, je-li řádně ženat s 1-4 zákonnými manželkami. Prodloužení m. není možné a vyžaduje nový kontrakt s novým mahrem. Partneri nemohou po sobě ze zákona dědit, není-li to výslovně uvedeno v kontraktu. Po rozvázání m. se žena 45 dní nesmí vdát; děti vzešlé z m. patří otci. M. se v šfitském prostředí praktikuje dodnes a je možné ji chápat jako liberálnější a právně zakotvený přístup k otázce mimomanželské promiskuity (sexualita). *mm*

rozvod (arab. talák) Je podrobně kodifikován v šari'e. Zákl. právní norma sice praví, že manžel může zapudit svou ženu trojím vyslovením formule: „Zapuzuji tě“ (arab. tallaktuki). Ani v minulosti - tím méně dnes - však taková praxe nebyla typická. Složitost práv. interpretace r. vyplývá z koránu, který r. v zásadě hodnotí jako „nedobrý čin“ (makrúh), zatěžující svědomí člověka. Korán praví: „A obáváte-li se rozvratu mezi oběma, povolejte rozhodčího z jeho rodiny a rozhodčího z její rodiny. A přejí-li si oba manželé usmíření, Bůh mezi nimi nařídí shodu, neboť Bůh je vševědoucí a dobře zpraven.“ (4:35) Stoupenci liberálnější interpretace se také opírají o známý hadís, podle něhož prorok Muhammad pravil: „Mezi věcmi, které nenávidím, se mi nejvíc oškliví rozvod.“ V klasické právní vědě je postavení ženy značně omezeno, avšak i ona má na r. právo, prokáže-li před soudcem, že s ní nebo s jejími dětmi je zle zacházeno, bezdůvodnou dlouhodobou nepřítomností manžela nebo jeho impotencí. Muhammad sám povoloval ženě r. i v případě ztráty citového vztahu. Fakíhové, formující v dalších staletích práv. vědu, však liberální hadísy záměrně potlačovali a označovali je za falzifikáty. Tolerantnější práv. mazhaby (hanafí, šáfí'í) však přesto zdůrazňovaly, že vyslovení zapuzovací formule má být spíše závěrečným symbolickým aktem, když předtím se oba manželé spravedlivě dohodli o podmínkách r. za přítomnosti soudce. Ženě zpravidla náleží část hmotného majetku (mahr). Není pochyb, že v minulosti často docházelo k nespravedlnostem nebo svévolným výkladům šarfy, do nichž se promítaly starší kulturní vlivy - kmenové zvykové právo předislám. Arabů „ádát“, mongolské právo „jásá“ apod. R. byl a zůstává jedním z nosných témat diskusí mezi reformisty (reformismus) a konzervativním duchovenstvem, přičemž modernisté, tíhnoucí k sekularismu, re interpretují i šan"u pomocí metody idžtihádu ve smyslu humanizace rodinného práva, zatímco stoupenci islám. fundamentalismu akcentují praxi Proroka a raně islám. obce. Dnes je práv. praxe při r. závislá na charakteru režimu a jeho vztahu k legislativě. V sekulárních režimech (Egypt, Sýrie, Indonésie) se práv. norma značně

přiblížila evrop. podmínkám, i když rozpory mezi teorií a praxí (zejm. na venkově) nelze vyloučit. V zemích, kde je šaría integrální součástí jurisdikce (Saudská Arábie, Írán, Pákistán, částečně Malajsie, Súdán apod.), je rodinné právo závislé na lokálních interpretacích fakíhů. Civilní rodinné právo evrop. typu je striktně uplatňováno jen v Turecku a Tunisku,

rodina V islámu chápána jako zákl. článek obce věřících. Má-li obec prosperovat a ubránit se rozvratu, musí r. fungovat a být právně chráněna. Pojetí r. v koránu a tradicích je oproti předislám. praxi vpravdě převratné. Promítá se v něm osobní zkušenost proroka Muhammada z pohnutého dětství. Muhammad přísně zakázal zabíjení prvorozených děvčátek (wa'd) v beduínských kmenech. Do koránu vtělil i řadu charitativních výzev a nařízení ohledně péče o děti, sirotky a chudé. Potvrdil patriarchální charakter rodinných vztahů, ale významně liberalizoval statut ženy (^manželství). R. je jednou z nejpropracovanějších součástí právní vědy, která použila nejen eticko-soc. aspekty koránu a tradice, ale vytvořila z r. instituci plně podřízenou právu a veřejné kontrole moci. Výklad rodinného práva odpovídá hist. období, kdy se tvořil (8. a 9. stol.), a odráží se v něm odlišná soc. a ekonomická realita, než jaká panovala za Muhammada. Práv. věda vychází ze struktury velkorodiny, jež je namnoze dosud převládajícím typem. Hlavou r. je děd, resp. otec a další mužští příbuzní. Od přivdaných snach se očekává zajištění kontinuity rodu po mužské linii a podíl na hospodářské prosperitě, harmonii a soudržnosti r. Porodí-li žena syna, patří jí úcta jako matce - pokračovatelce rodu. Poměrům kolektivního soužití velkorodiny je podřízena i výchova dětí, jež není zdaleka v kompetenci matky. Změny ve výrobním způsobu a z toho vyplývající demografický pohyb obyvatelstva předznamenaly trhání tradičních rodinných vazeb a vývoj směrem k individualizaci r. To vytváří tlaky na reformu práva (reformismus). V řadě islám, zemí došlo k novelám rodinného práva. K zásadním změnám však přikročilo pouze Turecko a Tunisko. Někde jsou mezi sekularizovanými práv. normami a praxí rozdíly, jinde se režim - ač nerad - vrací k pův. praxi pod tlakem islám, opozice (fundamentalismus islámský). Rozpad velkorodiny působí jako psychické trauma vzhledem k hospodářské nejistotě, ale její zázemí často převáží nad výhodami individuální r., což je voda na mlýn argumentaci konzervativního a fundamentalistického proudu,

SVOBODNÍ, JINOVĚRCI, OTROCI DLE ISLÁMSKÉHO PRÁVA

Některá práva vznikají již **dítěti** před narozením (ochrana života, dědictví). U dospělých pak fiqh rozlišuje podle rozsahu právních způsobilostí **tři základní kategorie**: svobodné muslimy, otrocky a jinověrce.

Plnoprávným je pouze **svobodný muslim**, který je dospělý (*báligh*) a duševně zdravý.

Dospělým, tj. plnoletým, se mladík nebo dívka stává dosažením puberty, po případě věku patnácti lunárních let. Na bývá tak způsobilosti k právním úkonům a zároveň je nadále povinen plnit všechny povinnosti, které ukládá šaría. K některým úkonům, jako je svědecká výpověď nebo výkon funkce soudce, se navíc vyžaduje, aby byl bezúhonný a nestranný. Právo nicméně připouští uznat platnost takového úkonu i tehdy, když jej vykoná člověk morálně narušený, hříšník (*fásiq*).

O něco níže než plnoprávný muž stojí **svobodná žena muslimka**. K některým náboženským úkonům není oprávněna, jiné zase není povinna konat. Při výkupném z krevní msty (*dija*), svědectví a dědictví se žena počítá jako polovina muže. Svědecké výpovědi dvou žen mají tedy stejnou platnost jako svědectví jediného muže. Trestní právo je k ženě někdy mírnější (např. v případě odpadlictví od islámu). V manželství má méně práv, manžel ji může i trestat, ale má právo na výživné a v majetkoprávních otázkách je muži rovna.

Otroci jsou svobodným rovni pouze nábožensky (s vyloučením po vinnosti předpokládajících svobodu a majetek). Jejich přestupky se posuzují mírněji. Nemají právo svědčit a dědit. Občanskoprávně je za ně odpovědný jejich pán, který je zároveň povinen otroka živit a nesmí mu ukládat práci nad jeho síly. Otročí právo představuje velmi rozsáhlou součást klasického fiqhu. Právní literatura upravovala jasnými normami, poněkud odlišnými podle jednotlivých madhabů, způsob vzniku otroctví (narozením nebo zajetím ve válce), prodej, povinnosti majitele, manželství otroků a konkubinát s otrokyní atd. Propustit otroka na svobodu platilo za bohubíhý čin, který někdy šaría přímo přikazuje jako kajicné odčinění (*kaffára*) při přestupku. Otroek se také mohl sám smluvně vykoupit, ale i pak zůstával klientem svého pána. V nové době byla instituce otroctví postupně všude

zrušena (v Tunisu již r. 1846; v Saudské Arábii až po r. 1960). V dnešním islámském fiqhu a publicistice převládá názor, že islámské zákonodárství mělo za cíl tento sociální jev, zděděný od starověkých společností, krok za krokem likvidovat. Islám přišel s požadavky svobody, rovnosti a bratrství, úcty k člověku a rovnosti ras. Otroctví se rozšířilo před islámem a islám působil k jeho postupné likvidaci. V dnešní době islám otroctví již zakazuje kdekoli na světě, stejně jako každý útlak a útok na přirozená práva jedinců a kolektivů. z usnesení 2. konference Kolegia islámských studií káhirske univerzity al-Azhar, 1965

Co se týče statutu **jinověrců**, klasické islámské právo rozlišovalo u ahl al-kitáb postavení těch, kdo žili trvale na území islámského státu jako lid chráněný (*ahl adh-dhimma*), a cizích státních příslušníků z dar al-harb, kteří směli na islámském území pobývat jen se zvláštním ochranným povolením (*amán*), jaké jim mohl dát kterýkoliv plnoprávný muslim. Chráněným jinověrcům se přiznávala vlastní samospráva a jurisdikce ve věcech osobního statutu. Ve vztahu k vládnoucí muslimské většině tedy šlo o určitou náboženskopravní segregaci, předpokládající vzájemnou nezpůsobilost k právním svazkům. Přes řadu pronikavých změn, jaké začínala zavádět již Osmanská říše, přežívají některé rysy těchto rozlišujících úprav v některých zemích až dodnes: křesťan nebo žid nemůže dědit po muslimovi nebo naopak, nepřipouští se sňatek muslimky s jinověrcem, někdy dokonce trvá pluralita jurisdikcí, tj. příslušnost soudu při rozhodování v občanskoprávních sporech závisí na konfesijní příslušnosti stran, atd.

Právní systém hodnotí z náboženského hlediska všechny lidské činy a klasifikuje je do **pěti tříd**:

1. *frd, wádzib* - činy povinné podle Koránu, a to individuálně (např. modlitba, půst) nebo kolektivně (džihád, pohřební modlitba). Zanedbávání takovéto povinnosti je trestným činem před Bohem a zákonem;
2. *sunna, mustahabb, mandúb* - činy doporučené na základě hadíthů; nemají být bezdůvodně opomíjeny;
3. *mubáh* - činy indiferentní, nepřikázané ani nezakázáno;
4. *makrúh* - činy zavrženíhodné; je třeba se jich vystríhat, i když nejsou trestné.
5. *hárám* - činy zakázané, tedy hříšné a trestné. Protikladem pojmu hárám je kategorie *halal*, „cokoli, co je dovoleno“; užívá se jí však jen jako kvalifikace osob (např. v manželském právu) nebo věcí (např. o přípustném mase zvířat). K označení nábožensky dovolených činů slouží kategorie *džaiz*. Islámská právní literatura se vždy vyznačovala tendencí k drobnohlednému rozlišování a vyhledávání dalších podstupňů.

Záliba v klasifikacích se v dílech islámských právníků vypořádává s jakoukoliv situací každodenního života. Tato záliba zabředává v rozsáhlých právnických knihách nezřídka do kasuistických spekulací, při nichž si autor vymýšlí nejrozmanitější malicherné nebo nepravděpodobné situace. Na příklad k otázce příbuzenství po mléku právní scholastikové diskutovali o nejmenším právně významném množství nasátého mateřského mléka, o mléku zkyslém nebo nasátém nosem, o mléku džinky apod. U zakázaného masa se kladla otázka přípustnosti masa zvířat křížených mezi zvířetem hárám a halal a studovala se až do fantastických kombinací. V oblasti věcného práva stanoví fiqh jinou **stupnici, vztahující se k právní platnosti úkonů** (obchodní transakce, listiny apod.):

1. *sahíh, náfidh* - správný, platný;
2. *makrúh* - „nefér“, vyhovující a platný formálně, ale související s něčím nepatřičným;
3. *fásid* - „zkažený“, nevyhovující po formální stránce; úkon lze zrušit nebo napravit;
4. *balíl* - neplatný.

Této stupnici se používá jen ve vztazích mezi lidmi, ale nemůže nebrat ohled na kvalifikace vycházející ze stupnice první, sankcionované Boží vůlí. Do kategorie makrúh se na příklad řadí svědectví člověka, který není adl, a přesto je soudce přijal, nebo obchodní smlouva uzavřená v době adhánu k páteční modlitbě, kdy by řádný věřící měl spěchat do mešity. Takovéto úkony si sice podržují platnost, avšak ve zvláštních případech mohou být napadeny. Také rozvod je podle okolností často makrúh před Bohem, ale přesto platný.

TRESTNÉ ČINY A SANKCE DLE ISLÁMSKÉHO PRÁVA

Na tomto poli právníci spojují právo Boží (*haqq Alláh*) s lidským (*haqq ádami*) ve složitý, nesourodý systém kombinující dva typy trestů. Za přestoupení zákona Božího se ukládají tresty určené Koránem (5:33 a 38), nazývané koránským termínem *hádá* (pí. *hudúd*, „vymezení“, „ohraničení“). Mírnější formu trestu představuje *tazír*, který určuje soudce

tehdy, nejsou-li splněny všechny předpoklady k vymezení haddu. V oblasti haqq ádamí jde o trestání běžných trestných činů (*džináját*) na základě žaloby postižených. Tresty haddu se ukládají za **smilstvo** (*ziná'*), **křivé nařčení z cizoložství** (*qadhf*), **opilství, krádež, loupežné přepadení a odpadlictví od islámu** (*ridda*). Ve všech případech se povaha a stupeň provinění zevrubně zkoumají a pachateli se dává příležitost projevit pokání (*tawba*), jež umožňuje změnit kvalifikaci viny a zmírnit trest.

Smilstvem se rozumí pohlavní styk mimo zákonný manželský svazek (v minulosti případně též zákonný konkubinát s vlastní otrokyní). Cizoložství ženatých či vdaných se trestá ukamenováním, zatímco u předmanželského styku hadd vyměřuje trest bičování (sto ran) a případně též vyhnanství. Křivé nařčení se trestá osmdesáti ranami. Cizoložství platí za prokázané pouze tehdy, jestliže je dosvědčí čtyři hodnověrní muži a nařčená žena má možnost se čtyřnásobným prohlášením bránit (24:4-9). Svědecké prokazování viny in puncto fornicationis je tedy velmi nesnadné a riskantní. Koránské ustanovení o čtyřech svědcích se váže ke známému příběhu Muhammadovy nejmilejší ženy Á'íši, osočované mnohými lidmi pomlouvačně z nevěry poté, co se vrátila v doprovodu cizího muže z pouště, kde hledala ztracený náhrdelník. Ve staleté praxi se přísné morální požadavky muslimské společnosti uspokojovaly často tak, že provinilou ženu trestali smrtí přímo její příbuzní. K tomuto způsobu se dodnes zákonodárství některých muslimských států, a tím spíše soudní praxe, staví značně benevolentně.

Dojde-li ke **křivému nařčení** pouze urážlivou nadávkou anebo vůči nevěřícímu, uloží soudce zpravidla tazír.

Opilství se trestá osmdesáti ranami. Hadd lze nicméně uložit jenom tehdy, lze-li dokázat, že provinilec se opil z vlastní vůle.

Krádež (*sariqa*) se trestá haddem, jestliže ukradená věc přesahuje určitou hodnotu (10 dirhamů, 1 gram zlata apod.), jinak soudce uloží tazír anebo rozhodne o náhradě za neprávem drženou věc. Hadd za krádež představuje jediný případ, kdy islámská penologie bere v úvahu možnost recidivy. První krádež se trestá utětím pravé ruky v zápěstí, druhá uletím levé nohy v kotníku a při recidivách amputace buď pokračují, anebo je zloděj uvězněn, dokud neprojeví kajicnost. Podle některých mínění nemá být haddu vůbec užito, jestliže zloděj věc vrátí ještě před započítáním stíhání.

Za **loupežné přepadení** na cestách **spojené s vraždou** se ukládá hadd ukřižování, za samotnou vraždu stětí. Takto se trestá i celá loupežná tlupa, není-li mezi bandity nikdo nezletilý.

Smrtí se trestá také **odpadlictví** od islámu u muslimských mužů. Ženy jsou v obdobném případě uvězněny a bity, dokud se nenapraví. Někteří právníci pokládají tyto tresty za hadd, jiní nikoli. Pojetí odpadlictví (*ridda*) je značně široké a někdy zahrnuje rouhačské a urážlivé projevy proti islámu. Takovéto smrtonosné obvinění bývalo vyslovováno proti rozkolníkům. V r. 1989 ho použil Chomejní proti Salmanu Rushdiemu.

U **ostatních trestných činů** se uplatnila stará semitská zásada krevní msty (*qisás, thár*), kterou Muhammad zmírnil omezením odpovědnosti jen na osobu pachatele a doporučením odpustit a přijmout odškodné. Jde o činy vraždy nebo zabití (nerozlišeně: *qatl*), vážného ublížení na zdraví a poškození majetku. Islámské právo tu rozlišuje čtyři stupně zavinění: úmysl, zahrnující použití smrtící zbraně; úmyslné jednání, ale beze zbraně; omyl; nepřímé zavinění. Pojem nedbalostního činu není znám, avšak právnícká literatura kasuisticky rozpitvává různé případy omylů a nepřímého zavinění a případných možných regresů. Na takovémto základě se určuje míra odpovědnosti pachatele a příslušná odplata (*qisás*), dostiučinění (*kaffára*) a odškodné, tj. „cena krve“ (*dija*). Jestliže oprávněný zástupce poškozeného trvá na odplatě, pak smí vraha popravít mečem, po případě pachatele vážného zranění potrestat týměž zraněním (oko za oko). Jinak pachatel vykoná kaffáru (např. propustí otroka nebo se postí dva měsíce) a zaplatí diju: za zabitého muže sto velbloudů nebo tisíc dinárů, za ženu polovic; za zmrzačení také plnou cenu, způsobilo-li ztrátu jediného orgánu (např. jazyka), nebo polovinu, jestliže šlo o párový orgán (oko, ruku apod.).

Vězení klasická šaría nepokládala za trest, spíše jen za preventivní opatření anebo prostředek k vynucení lítosti. Trestání podle šan^y nahrazovaly v moderní době postupně trestně právní systémy přizpůsobované podle západních vzorů. V polovině našeho století byly tresty haddu vykonávány příležitostně jen v Saudské Arábii, severním Jemenu a Afghánistánu. Od sedmdesátých let nicméně nastupuje období opětovné fundamentalistické

islamizace trestního práva v řadě zemí: za vlády Zijául-Haka v Pákistánu, v Íránu od vítězství islámské revoluce (1979), v Súdánu podle rozhodnutí Nimajriho (1983), v monarchiích při Perském zálivu (mezistátní dohoda z r. 1982) aj. Někdy má mít zavedení těchto trestů spíše jen deklarativní ráz.

ZÁKAZY V ISLÁMU (VĚCI NEČISTÉ, ALKOHOL, LICHVA, HAZARDNÍ HRY)

zákazy Nařízení, obsažená v koránu, tradicích a právní vědě, vymezující skutky, které jsou v rozporu s Boží zvěstí. Práv. věda vytváří 5 kategorií lidských činů - od povinností až po činy zakázané (arab. harám). Některé nalezneme už v koránu (z. hazardní hry majsir), jiné jsou rozpracovány až v práv. vědě s různými variantami trestů za jejich porušení (z. pití alkoholu), když zákl. texty příslušné činy řeší rozporuplně nebo nejednoznačně. Kategorie lidských činů jsou přesně vymezeny. Z. zahrnují činy, jež jsou plně v rozporu s šari'ou a za něž viníka postihne trest; jiná je kategorie „makrúh“ - přestupků, jež by se neměly konat, ale jejichž případné opakování je zcela ponecháno na míře individuální zbožnosti. Nejzávažnější z činů v kategorii „hárám“ překračují „hranice Boha“ (hudúd Alláh). Práv. věda stanoví sedm zákl. typů překročení „hudúd“: rebelie proti autoritě chalífy, odpadlictví od víry (ridda), krádež nad určené minimum, loupež ve smyslu násilného přivlastnění, cizoložství, falešné obvinění z cizoložství, pití alkoholu, hazardní hry. Jednotlivé mazhaby mají rozpracovány vlastní hierarchii závažnosti „hárám“ a formy trestů za ně. Z. se zpravidla soustředí na zajištění ideologické čistoty dogmatu (a tedy moci) a na ochranu soukromého vlastnictví. Za nejhorší „hárám“ se obvykle považuje rebelie a odpadlictví, za něž mohou být souzeni usvědčení muslimové, a také hereze. Židé a křesťané mají svůj soubor z. a omezení, při jejichž plnění by jim ze strany islám, justice neměly hrozit další sankce. Vysoké tresty za krádež odrážejí pragmaticky vztah středověké islám, moci k člověku jako výrobcí hodnot a zákl. buňce obce, jejíž stabilita je mj. podmíněna osobní prosperitou jedince. Etický aspekt při vymezení činů v kategorii „hárám“ odráží zásah do předislám. hierarchie etických hodnot (Muhammadova snaha o vymýcení únosů a znásilňování žen, krevní msty či přepadávání karavan). O z. a sankcích za jejich porušení existuje rozsáhlá práv. literatura. Tato část práv. vědy se stala zvl. předmětem revizí islám, reformistů a byla postupně reinterpretována, redukována nebo zcela odstraněna sekulárními režimy. Po návratu k uplatnění z. v zákonodárství volají fundamentalisté (fundamentalismus islámský), ale i oni mají o míře jejich aplikace různé představy. Pojem „hárám“ (tedy věc zakázaná) je však sémanticky širší a zdaleka se nevztahuje pouze na trestné právo. Používá se též ve smyslu „nemanželský syn“ (ibn al-harám), „nezákonně nabytý majetek“ (mulk al-harám), a především jako „posvátný dům“, mešita (bajt al-harám) nebo „posvátný měsíc“ (šahr al-harám). Při pouti do Mekky se věřící dostává do stavu „ihrám“, jakmile překročí hranice posvátného okrsku. Všechny tyto pojmy a názory implikují příkaz vyvarovat se zakázaných činů.

požití nečistých věcí - vepřové maso, zdechliny, krev - zvíře musí být náležitě poraženo

hazardní hry - přeneseno ze zákazu starobylé losovací hry majsir na všechny hazardní hry, sázky, spekulativní úmluvu s nejistým výsledkem

alkohol Předmět jednoho z nejnámějších zákazů. Staří Arabové a. znali a hojně požívali. Sám evrop. výraz a. pochází z arab. al-kuhúl (vinný destilát). Dokonce ani po prorockém vystoupení Muhammadově nejsou známky toho, že by raná obec věřících a. odsuzovala. V raně mekkánské pasáži koránu (súra Včely 16:69) se praví: „A z plodů datlovníku a hroznů opojný nápoj získáváte i stravu výtečnou — a také v tom je znamení pro lid rozumný.“ Později však a. zřejmě narušoval požadovanou jednotu a kázeň obce i důstojnost provozování kultu. Zásadní verše koránu věnované a. už mají ráz direktiv, vysvětlujících nevhodnost jeho požívání (2:216, 4:46, a zejm. 5:92). Zachování mravnosti a bojeschopnosti muslimské ummy bylo důvodem, proč i chalífa Umar (634—644) a v pozdějších staletích celá plejáda ulamá zákaz pití a. kodifikovali s použitím hadisů o Muhammadovi i vlastních práv. interpretací. Dnes platí striktní prohibice pouze v několika islám, zemích, jinde je a. úřady více nebo méně tolerován. Na křesťany a židy se zákaz nevztahuje, pokud v opilosti nezesměšňují korán a Proroka.

lichva (arab. ribá) Zapůjčování peněz nebo zboží za účelem dosažení zisku nebo úroku bylo muslimům pův. přísně zapovězeno. Podle striktního výkladu islám, práva mohou peníze sloužit jako prostředek směny, ale nikoliv jako zboží. Dnes je dodržování zákazu 1. v muslimských zemích zřídka sledováno. Zákaz je ignorován, případně se uvádí výrok Muhammada Abduha, že „přiměřený zisk“ při užití peněz jako zboží není protizákonný. Některé banky ve snaze vyjít vstříc duchu islám, práva a své klienty zbavit pochybností a špatného svědomí nabízejí řešení zvané „mudáraba“, tj. tiché partnerství. Umístění kapitálu je definováno jako spoluúčast na investici. Vkladatel nabývá charakter partnera banky při finančních operacích a za to dostává odměnu, což je jinak úrok z jeho vložených peněz. Podle náb. autorit není „mudáraba“ v rozporu s islám, právem. Představuje cestu legalizace zisku z bankovníctví, *zm*

zobrazování Jeden ze zákazů v oblasti výtvarného umění. Podmínky, způsob života a myšlení na Arabském poloostrově v době vzniku islámu neumožňovaly rozvoj výtvarného projevu. Předměty postrádající praktickou funkčnost (kameny, jiné přírodní látky) byly chápány jako objekt kultu, což s příchodem islámu ohrožovalo jeho zákl. články, víru v jedinstvo Boží. Nebyly tedy výrazem estetického citění. Muhammadova obava z porušení principu jedinstva Boží, podepřená rovněž vlivem judaismu, vyústila v několik varovných veršů v koránu, namířených proti vytváření a uctívání idolů (idolatrie). Teprve později byl zákaz zobrazování živých bytostí, lidí, konkrétněji formulován (tradice) a pronikl i za hranice islám, světa (obrazoborecká vlna za byzantského císaře Lva Isaurského). Z hlediska islámu bylo na figurální z. nahlíženo jako na rouhavý projev pýchy člověka, který se snaží napodobit tvůrčí akt Boží, není však schopen svůj výtvarný oživit. Praxe zkorigovala pův. představy (tradice umění na dobytých územích, potřeba reprezentovat, lidové výtvarné projevy, které se těmto normám nepodrobily a navazovaly na odlišné tradice předislámské apod.). Je mnoho důkazů, že tento princip dodržován nebyl, ovšem s důslednou výjimkou kultovních staveb. V zásadě šlo však o závažný zásah do výtvarné sféry, v jehož důsledku se malířství prosadilo až mnohem později, v knižní miniatuře a sochařství se nerozvinulo vůbec. Uvolněný prostor byl zaplněn geometrickým ornamentem a arab. kaligrafií (umění). Skutečné portréty (osmanské Turecko, mughalská Indie) byly až výsledkem vlivu evrop. malířství. *ak ty- +*

ISLÁMSKÉ SEKTY - ZÁKLADNÍ ŠTĚPENÍ

ahle hakk (per. lidé pravdy) Šfítská sekta (ší'a), spíše však synkretického charakteru. Označení a. h. bylo rozšířeno prostřednictvím odborné literatury až v minulém století zásluhou J. A. de Gobineaua. Příslušníci sekty sami sebe nazývají járesan (původ slova se snaží vysvětlit několik hypotéz). Zřejmý je zejm. vliv mazdaismu (dualismus, sedma „vládců temnot“, která je transformována do islám, podoby - Abú Bakr, Umar, Usmán, Talha, Zubajr, Rahmán, Mu'ávija). Islám, období je řazeno jako druhý cyklus božského zjevení, v jehož čele stojí Alí Ibn Abí Tálíb. Patrné jsou některé analogie se sektou jezídů (stejně jméno pro padlého anděla Málek Tá'ús aj.) Vyznavači a. h. se hlavně soustřeďují v kurdských oblastech Iránu (Kermánšáh, Bachtarán, flám, Lorestán a Ramadán), *ak*

zajdíja Šfítská sekta (ší'a) nazvaná po Zajdovi, synovi čtvrtého imáma Alího Zajna al-Ábidína (+712), vnukovi třetího imáma Husajna a bratrovi pátého a šestého imáma. Zajd shromáždil kolem sebe štítý rozčarované nerozhodností pátého imáma a podnítil 739 v Kúfě (Irák) povstání proti umajjovskému chalífovi Hišámovi (724-743). Hnutí bylo potlačeno, v rozhodujícím střetnutí v lednu 740 zahynul Zajd i jeho syn Jahjá. Následkem bylo oslabení jednoty a rozpad na další odnože, postupně však rozdily opět ustoupily. Všichni byli zajedno v názoru, že hlavou obce věřících má být člen Muhammadova rodu, že všichni členové tohoto rodu jsou si rovni a vystoupení proti neoprávněnému vládcovi je povinností každého muslima. Zajd zanechal po sobě množství poznámek a náčrtů svých myšlenek, z nichž lze soudit na silný vliv mu'tazily. Nedokončený koncept doktríny dopracoval poč. 9. stol. Kásim ar-Rasim. Ze ší'itských sekt se z. nejvíce přiblížila sunně a lze ji hodnotit jako nejumírněnější. Popírá božský původ imámátu (imám) stejně jako úlohu skrytého imáma (isná ašaríja). Neuznává oprávněnost zapření víry, odmítá mystické spekulace a hlásá jednoduchý, až puritánský způsob života. Členové z. volí imáma z okruhu náb. znalců rodiny Muhammadovy, který vystupuje jako duchovní i světská hlava sekty. Z myšlenkového dědictví zakladatele z. byl vytvořen soubor norem jako zvláštní

mazhab (právní věda). 864-928 vládla zajdovská dynastie v Tabarestánu (Írán), 901-1281 a 1592-1962 v Jemenu, kde vyznavači z. tvoří dodnes velké procento obyvatelstva; dále žijí v Saudské Arábii a v dalších islám, zemích, *ak*

drúzové Sekta, jedna z odnoží ismá'ilíje, vystupuje rovněž pod označením „muwahhidún" (unitáři, monisté) nebo „mustadžíbún" (následovníci). Vznikla vil. stol., kdy u dvora poněkud výstředního fátimovského (Fátimovci) chalífy al-Hákima (996—1021) začali působit dva misionáři (dá'í) ismá'ilíje — ad-Darází a Hamza. Pod jejich vlivem se chalífa prohlásil za vtělení Boží na zemi, což vyvolalo velké pobouření. Ad-Darází odešel do Sýrie, kde získal četné přívržence; rok jeho příchodu (1017) se stal prvním rokem kalendáře d., po něm je pojmenována i sekta. Al-Hákim 1021 záhadně zmizel, podle d. se však vrátí na zem jako mahdí. Podle učení d. vytvořeného Hamzou se Bůh objevuje vždy znovu v lidské podobě, mezi posledními nositeli božské inkamace byli i někteří členové fátimovské dynastie, poslední a nejvýzn. byl al-Hákim. Od něho jako od neomylné bytosti se odvíjejí i principy tvořivých sil (rozum, duše, slovo). Ty se rovněž převtělují v různých dobách do různých podob. Hamza sám je považován za poslední inkamaci univerzálního rozumu s titulem ká'im az-zamán (pán času). Učení d. má ezoterický charakter, pochopit je může jen menší část společnosti (ukkál - znalí), na rozdíl od většiny ostatních, kteří bez ohledu na své postavení ve společnosti jsou nevědoucí (džuhhál). Jen první jsou povoláni k vykonávání bohoslužeb v noci ze čtvrtka na pátek ve vyhrazeném kultovním prostoru (chalva). Nejvyšší duchovní d. (šajch al-akl) rozhodují o různých stupních zasvěcení stoupenců. Učení postupně přerostlo do mystického rámce (mystika), společenství se uzavřelo do kruhu vlastních zvyklostí, způsobu života a myšlení, daleko překročilo hranice výchozího bodu víry a tvrdošjně hájí vlastní identitu. Důsledkem migračního pohybu d. došlo k největšímu soustředění v Sýrii (oblast Hauránu, Džabal ad-Duróz), Libanonu (pohoří Šúf), částečně v Palestině. V 19. a 20. stol. jsou d. významnou soč. i polit. komunitou, *ak*

nusajrja Šfítská sekta, jejíž příslušníci bývají nazýváni také alavité, vyznavači Alího Ibn Abi Tálíba (označení mladšího data) a dodnes žijí v horských oblastech sev. Sýrie (zejména Džabal an-nusajrja), v Iráku, Turecku a sev. Libanonu. N. vznikla v 10. stol. jako společenství extrémních šfítů, stoupenců teologa Muhammada Ibn Nusajra (+873). Byl přívržencem 11. šfítského imáma Hasana al-Askanho (+874), hlásal jeho božský původ a sám sebe označoval za jeho proroka, bránu (báb). Víra n. má synkretický charakter. Vedle prvků dávných astrálních kultů (slunce, měsíce a hvězd) je vliv křesťanství (k hlavním svátkům n. je řazeno narození Ježíše, +velikonoce, mnozí mají jména jako +Matouš, +Jan, Kateřina apod.) natolik patrný, že okolní sunnitští muslimové (sunna) odvozují označení n. od slova „nasráni" (nazarejští, nazarénští, prvotní křesťané žid. původu). Zřetelné jsou prvky ismá'ilíje. Podle n. Bůh představuje nedělitelnou jednotu trojího výrazu božské podstaty, která se vůči pozemskému světu projevuje periodickým převtělováním trojice proroků, z nichž poslední tvoří Alí, nejvyšší bytost vyzařující světlo a další emanace, Muhammad a Salmán al-Fárisí (jeden z druhů Prorokových, rádce ve věcech vojenských, původem Peršan, je řazen k prvním mystikům, šfity je uctíván jako blízký stoupenec Alího). N. se uvnitř dělí na menší část zasvěcených, znalých hlubšího, ezoterického smyslu učení, a na řadové členy, jimž je určena exoterická podoba téhož. N. se prosadila zejm. mezi kmeny, které se v migračních vlnách pohybovaly sev. směrem pravděpodobně už před islámem a smísily se s aram. obyvatelstvem. Stoupenci n. mluví arabsky se stopami aramejštiny, ty je možno najít i v místních názvech. Dějiny n. jsou naplněny ostrými konflikty s okolím; to její stoupence považovalo vždy za heretiky a odpadlíky. Důsledkem byla značná uzavřenost sekty a militantní podoby mysticismu, charakteristické pro ismá'ilovské učení. Konflikty v souvislosti s n. přerostly do moderní doby. 1946 byl v Damašku veřejně popraven jeden z čelných představitelů n. Sulajmán zvaný Muršid, který usiloval o prosazení práva na sebeurčení pro vyznavače n. Z rodin příslušníků n. bývali za franc. mandátu nad Sýrii (1920—1946) vybíráni schopní adepti do armády. Své pozice dokázali využít po vyhlášení nezávislosti Sýrie, kdy prosadili svůj vliv v generálním štábu i straně al-Baas a nakonec se stali dominantní etnicko-konfesionální složkou v Sýrii (po 1970) - i když už s výrazně sekulárním ideovým programem, *ak*

ismá'ílíia Extrémistická odnož ší'y; vznikla jako důsledek sporu o osobu oprávněnou a hodnou titulu imám, který v 8. stol. vedl k rozkolu uvnitř sicilského společenství. Šestý imám Dža'far as-Sádík stanovil za svého nástupce a sedmého imáma mladšího ze svých synů, Músu al-Kázima (+799), a nikoli Músova staršího bratra Ismá'íla, kterého považoval za neschopného. Tato linie (zvaná též músávíja) pokračovala dále ke 12. imámovi Muhammmadovi (+878), který byl podle sekty isná ašarija posledním veřejně působícím imámem. Toto rozhodnutí bylo přijato větší částí stoupenců ší'y. Starší z obou Dža'farových synů, Ismá'íl, záhy zemřel (+760), ale hodnost sedmého imáma přenesl na svého syna Muhammada. V očích svých stoupenců byl Ismá'íl sedmým a zároveň posledním veřejně působícím i. Proto je tato odnož ší'y nazývána sab'íja (sedmíci). Na rozdíl od umírněné zajdije byla vystoupení všech variant i. vždy charakterizována až extrémním radikalismem, zároveň sklony ovlivňovat dobře organizovanou konspirativní síť polit, dění Blízkého východu. Polit, aspirace měla i. možnost uplatnit v době panování dynastie Fátimovců (odvozující svůj původ od A10io Ibn Abí Tálíba a Muhammadovy dcery Fátimy) v sev. Africe a v Egyptě (909-1171). Osou doktríny i. bylo učení o imámátu, práv. systém v základě odpovídal sicilskému (ší'a) dža'farovskému mazhabu. Islám byl však v samotné praxi i. spíše nástrojem, přizpůsobovaným potřebám té či oné odnože, a to způsobem, který nebyl pravděpodobně vždy všeobecně přijatelný pro širokou obec věřících (imámům byla např. projevována úcta, která ohrožovala zákl. sloup islámu - víru v jedinstvo Boží). Výklad islámu byl členěn na několik stupňů, z nichž jen některé byly určeny širšímu okruhu věřících (záhir - exoterické učení), jiné byly určeny pouze úzkému okruhu zasvěcenců (bátin — ezoterické učení). Učení i. je eklektické, v průběhu 9. a 10. stol. do sebe vstřebalo mnoho vnějších vlivů (z novoplatonismu, indických zdrojů a pythagorejského chápání světa, jehož podstata je v číslech). Vznikla tak emanační teorie, v níž pozemský svět je chápán jako odraz kosmického řádu. I. projevila svou neobyčejnou energii v různých polohách své působnosti (agresivita a teror karmatije a asasinů), v polit.-mocenské rovině za Fátimovců, v činnosti společenství učených Bratrn čistoty, autorů encyklopedického *díla Pojednání Bratří čistoty* (Rasá'il Ichwán as-safá). Do moderní doby přežila nusajrija, která se stejně jako drúzové prosazuje na polit, scéně. Obě tyto sekty se od i. oddělily už ve středověku a vyvinuly vlastní doktrínu i organizační struktury. Věrní Ismá'ílovi jako svému imámovi zůstávají členové a přívrženci rodiny Ághá Chána (soudobá odnož i. - nizáři), kteří museli v 18. stol. za kádžárovského šáha Muhammada opustit Írán a trvale sídlí v Indii (hlavně Bombaj), Sýrii, Libanonu a vých. Africe (Keňa, Tanzanie), *ak*

isná ašarija (od arab. isná ašara - dvanáct, tzv. dvanáctníci; také imámíja, vyznavači imámátu) Početně i polit, nejvýznamnější šfítská sekta, od 1501 až dodnes státní náboženství v Íránu. Vyznavači pův. nazýváni turábité (podle jednoho z přízvisek Alího - „Abú Turáb"), později také dža'farovci (podle šestého imáma) nebo ráfidité (od arab. ráfid - odvrhující, rozumí se uzurpátorské chalífy a dynastie). Mezi 9.-10. stol. se i. a. organizačně i dogmaticky dotvořila jako sekta uznávající dědičnou posloupnost dvanácti imámů z rodu Alího, zajišťujících Bohem dané správné vedení obce věncích - imámát (Alí, imám, ší'a). Řadu imámů uzavírá dvanáctý, který odešel, aby působil jako imám skrytý a vrátil se na zem jako mahdí. Učení i. a. se opírá o pět základních kořenů: jedinstvo Boží, víru v Boží spravedlnost, víru v prorocké poslání Muhammadovo a předcházejících proroků, víru v den posledního soudu, vzkříšení a posmrtný život a víru v učení imámátu. Největšího polit, úspěchu dosáhlo učení i. a. díky řadu safavíja a nastoupení dynastie Safijovců na iránský trůn (1501), která i. a. stanovila státní doktrínou. Tak se poprvé dostala do postavení, kdy byla nucena čelit problémům polit, praxe. Právě zde vynikl nejvíce rozdíl mezi sunnitským přístupem (sunna) k řízení chalífátu, který vycházel z rozhodování nejvyšších představitelů obce, a šfítským přesvědčením o nepřerušném božském řízení obce-státu prostřednictvím imámů veřejně působících, později skrytého imáma a jeho prostředníků mudžtahidů. Praxe korigovala vztah mezi panovnickým dvorem a duchovenstvem v Íránu do různých podob, od vzájemné tolerance až po otevřené nepřátelství. Duchovenstvo se však vždy těšilo značné nezávislosti a často stálo v čele odporu proti dvoru (převrat 1979, jehož důsledkem byl pád monarchie). Současný režim v Íránu usiluje o uskutečnění principů imámátu v praxi (velájate fakfli, Chomejní). Jména 12 imámů i. a.: Alí (+661), Hasan (+669), Husajn (+680), Alí Zajn al-Ábidín (+712), Muhammad al-Bákir (+731), Dža'far as-Sádík (+765), Músá al-Kázim (+799), Alí Ibn Músá ar-Rezá (ar-Ridá; +818), Muhammad al-Džawwád (+835), Alí al-Hádí (+868), Hasan al-Askarí (+874). Poslední imám Muhammad

zvaný al-Mahdí al-Muntazar (Očekávaný) zmizel v dětském věku v mešitě města Sámarrá (Irák) a je považován za skrytého imáma a budoucího mahdího. *ak*

cháridža, cháridžija (od arab. charadža - odejít, opustit) Nejstarší z velkých sekt islámu. Vznikla v době zápasu mezi Alím Ibn Abí Tálibem a Mu'ávijou, představitelem rodu Umajjovců. První stavěl své nároky na rodové i duchovní spřízněnosti s Muhammadem, druhý vystupoval jako mstitel zavražděného třetího chalífy Usmána. V zásadě šlo o zápas o vedení obce, tedy o boj náboj.-politický. 657 došlo mezi vojsky obou stran k bitvě u Siffinu (Irák). V okamžiku, kdy Alí získával převahu, nechal Mu'ávija upevnit na kopí svých mužů svitky koránů jako výzvu, aby boj byl rozhodnut smírným soudem. Této výzvě Alí ustoupil, což vyvolalo velké rozčarování v jeho vojsku. Několik tisíc mužů odešlo z jeho tábora do vsi Harúra (odtud i jedno z dalších označení sekty - harórijia) a Alího jednání bylo prohlášeno za smrtelný hřích. 661 padl Alí rukou cháridžovce Abd ar-Rahmána Ibn Muldžima. Sekta si zvolila chalífů ze svého středu podle přijaté zásady, že se jím může stát kdokoli, kdo žil v přísném souladu s islámem. Heslo „Lá hubna illá li'lláh" (není jiného rozhodnutí kromě Božího) přijala za svůj válečný pokřik, ideálem a konečným cílem bylo vytvoření spravedlivého království Božího na zemi. Svou představou o bezvýhradné volitelnosti hlavy obce a způsobu uplatňování polit. moci se ch. postavila jak proti sunnitům (sunna) a chalífátu, tak proti ší'itům a jejich tvrzení o božské podstatě imámátu (ší'a, imám). Jednotlivá společenství ch. měla své vlastní chalífy, volené bez ohledu na původ. Svou nesmiřitelnou přísností ve věcech dodržování zásad víry si ch. získala přívlastek puritánů islámu, nemilosrdně napadala nepřátele a trestala, co považovala za hříšné. Zůstávala tak pro chalífát trvalou hrozbou. Už od 7. stol. se však ch. začala štěpit na menší celky, které mezi sebou soupeřily a oslabovaly tak údernou silu sekty (azrakovci, ibádovci, sufrité aj.). Vedle oblasti Iráku a Íránu rozšířila ch. svou činnost také na území Hadramautu, Jemenu, Omanu a do sev. Afriky, kde v Alžírsku a na ostrově Džerba dodnes působí společenství nejmírnější odnože ch. - ibádija. Vznikla 684, její dogma však prošlo změnami pod vlivem koncepcí sunny a mu'tazily a od původní ch. se už značně odlišuje, *ok*

kajsánija Jedna z nejstarších šifitských sekt (ší'a). Právo na vědem obce věřících přiznávala Muhammadovi Ibn al-Hanafija, synovi čtvrtého chalífy Alího (nikoliv s Fátimou, ale s Chaulou z kmene Baňu Hanifa, kterou Alí získal jako kořist). K. byla žal. koncem 7. stol. v Kúfě, pojmenována po Alího klientovi Abú Amru Kajsánovi. Jejím hlavním šířitelem byl však prorok al-Muchtár, který tajemné poznání údajně získal od synů Alího Hasana a Husajna. K. se postupně rozdělila na tři větve: první prohlásila Muhammada Ibn al-Hanafija za mahdího, druhá se postavila za jeho syna Alího a třetí za jeho dalšího syna Abú Hášima. *ak*

karmaté, karmatija Radikální odnož ismá'ilije; vznikla v 2. pol. 9. stol. z iniciativy dá'ího (ismá'ilského misionáře - kazatel) aram. původu z Kúfy (Irák) Hamdána, přezdívaného Karmat. Její vyznavači - karmaté - důsledně dbali na vnitřní duchovní výuku (ta'lím, odtud též ta'límíté) a na bezvýhradnou kázeň, opovrhovali vnějšími znaky víry (rituál, zákazy apod.). Vzhledem k neutěšené soč. situaci se sekta rozrůstala do soc.-náboj. hnutí v Iráku, později v Sýrii a ohrožovala stabilitu abbásovského chalífátu i působnost ortodoxního islámu (sunna). Propaganda k. našla zvláště živnou půdu mezi usedlíky i kočovníky Bahrajnu, kde koncem 10. stol. vznikl samostatný karmatský stát v čele s Hamdánovým stoupencem Abú Sa'idem a s hlavním městem al-Ahsá. Odvetou za potlačení karmatské vzpoury v Iráku přepádávali karmaté karavany poutníků do Mekky, které každoročně vypravoval bagdádský chalífa, otravovali studny na karavanních trasách, zajímali poutníky a ohrožovali města. 930 přepadli Mekku, povraždili mnoho poutníků a na dvě desetiletí připravili svatyni Ka'bu o posvátný Černý kámen; v 10. stol. obsadili Katar, svůj vliv rozšířili i na Oman. Odboj proti Abbásovcům získával karmatům stoupence, avšak jejich radikalismus byl odstrašující. V průběhu 11.-12. stol. hnutí zaniklo. Bojovný egalitarismus, kvazikomunistické soč. představy a odpor vůči despoticke státní moci - to jsou rysy, pro něž se k. stala v moderní době vděčným tématem arab. levicově zaměřené literatury, *ak*

asasínové Sekta, nejextrémnější odnož ismá'ilije. Jméno odvozeno od arab. haššášún, haššíjún - požívači hašiše (indické konopí, Cannabis indica). Zakl. ambiciózní Peršan

Hasan Ibn Sabbáh, pův. stoupenec sekty nizárije (ismá'ílíja). 1091 se zmocnil pevnosti Alamút (Orlí hnízdo) v záp. části pohoří Elborz (odtud i označení Šajch al-džabal - Šajch či Stařec z hor), později i četných dalších strategických lokalit. Odtud rozvíjel rozsáhlou podvratnou činnost organizováním individuálního polit, teroru. Jeho stoupenci podstupovali tvrdý výcvik, byli zasvěcováni do tajného učení a stávali se z nich fidá'ijové (obětující se). Případný strach z rizika byl tlumen požíváním hašiše (odtud i jméno), podle legendy i přebýváním v rajských zahradách Alamútu, které naznačovalo odměnu v případě vlastní smrti. K obětem a. lze pravděpodobně přičíst i seidžuckého sultána Malikšáha a jeho proslulého vezíra Nizámolmolka (1092). Moc a. byla vyvrácena jednak maminky (Alamút padl 1273 do rukou sultána Bajbarse), jednak Mongoly (1256). Ohlas působnosti sekty se odrazil v evrop. odvozeninách od a. pro pojem vrah, vražda (franc. assassin, ital. assassino, špán. asesino). *ak*

ŠÍA

šía (arab. skupina přívrženců, strana; zkráceno ze ší'at Alí- strana Alího) Druhý ze dvou nejvýzn. směrů v islámu (sunna). Příčinou rozkolu byl spor o charakter nástupnictví ve funkci hlavy obce věřících, otázka, k níž se Muhammad za svého života nevyjádřil. Na jedné straně byl hájen princip volitelnosti hlavy obce z okruhu Kurajšovců (sunna), na druhé straně dědičné následnictví v linii potomků bratrance a zetě Alího Ibn AbiTálíba (stát Alí, ší'a). Už za třetího chalífy Usmána se jako reakce na jeho slabost a neúměrný vzestup členů jeho umajjovského rodu ozývaly hlasy volající po nápravě a uplatnění práv členů Prorokovy rodiny. Vražda Usmána 656 byla prvním velkým otřesem obce, který spory dále vyhroutil. Umajjovci kryli své ambice právem mstitelů za Usmánovu smrt. Alf nedokázal využít příznivé situace a podlehl nátlaku cílevědomé rozhodnosti pozdějšího umajjovského chalífy Mu'aviji, nakonec 661 padl rukou stoupence chárídži. Také synové Alího Hasan a Husajn byli odstraněni, jeden úplatkem, druhý vraždou (ta'zije, ášúrá). Potomci Muhammadovy rodiny, bližší i zcela vzdálení, zůstali nadále význ. veličinou v islám, prostoru, v určitých obdobích dosáhli značných polit, úspěchů na straně sunny (Abbásovci) i ší'y (Fátimovci, Kara-kojuniu, Safijovci aj.). Postavení s. však zůstalo poznamenáno okolnostmi počátků hnutí. Mocenskou i početní převahu získala sunna. Ačkoliv další vývoj sunny se nevyhnul rozporům, stala se systémem státotvorným a měla možnost opírat se o mocenské prostředky. Potřeby vyplývající z polit, zájmů chalífátu přispěly k rychlejšímu vyvržení její dogmatické struktury, avšak tím i k jejímu uzavření a stagnaci. S. naproti tomu zůstala v menšině. Vycházela z kritiky sunnitských dogmat, v polit. sféře začala sdružovat opozici z řad nespokojených klientů (konverze, maulá), z vrstev stojících proti arab. aristokracii. Okolnost, že s. dosáhla největšího rozmachu v Íránu, budí mylný dojem, že jde o hnutí Íránců proti Arabům (šu'úbíja). Prvními štíty byli Arabové. S. se rozvíjela bez opory státní moci a byla ve všech svých četných odnožích pokládána za schizmatickou, heretickou, nežádoucí. Její vyznavači byli krutě pronásledováni, což ještě více rozjitřilo pocity křivdy, upevňovalo víru ve vlastní pravdu a vedlo k vypěstování odolnosti vůči všem protivenstvím, někdy ke specifickým formám boje, jindy naopak k pasivitě. Odtud pramenil jak sklon k niternému hledání pravdy, tak i k bezvýhradné pokoře před autoritami. Právě potřeba Bohem správně vedené autority vyústila v doktrínu imámátu (imám), v jejímž základu je učení šestého imáma Dža'fara as-Sádika (+765), kterou později dotvořili teoretikové s. i polit, praxe. Podle ní Muhammad předal Alímu dar božského posvěcení, jež jej učinilo neomylným (isma), přecházelo dál na jeho potomky a stalo se oprávněním k vedení obce. Řada imámů z rodu Alího působila veřejně, poslední odešel, aby působil skryt (al-imám al-machfí) a vrátil se na zem jako spasitel, mahdí. Skrytý imám je pro s. nejvyšší autoritou zajišťující správné vedení, v době jeho nepřítomnosti jej zastupují nejvyšší duchovní, mudžtahidové (idžtihád). Na ně přechází dále božské posvěcení, mj. schopnost neomylnosti a nezhrěšitelnosti. To byl a je argument pro nadřazenost ší'itského duchovenstva nad světskou mocí (^duchovenstvo). V zásadních otázkách nároků Alího rodiny a návratu skrytého imáma bylo ší'itské duchovenstvo (s výjimkou sekt zajdija a kajsánija) zajedno. Otázka, který z četných potomků je skrytý imám, se však stala příčinou vzniku velkého počtu sekt, různě velikých a různě úspěšných, z nichž lze vydělit několik směrů: k sedmému imámovi Músovi al-Kázimovi (+799) se hlásila sekta musávija. Jeho bratr Ismá'íl (+760), sedmý imám podle svých stoupenců, dal jméno sektě ismá'ílíji. Největšího polit, úspěchu dosáhla sekta isná ašarija, která se vstupem Safijovců na íránský trůn stala a dodnes zůstala stát.

náboženstvím v Iránu, četné stoupence má i v dalších zemích. V 18. stol. se pokusil perský šáh Nader prosadit v Iránu sunnu kompromisní podoby, tzv. dža'farovský mazhab, což byl sunnitský mazhab rozšířený o šfítské dogmatické a práv. zvláštnosti. Pokus byl neúspěšný. Výrazné rysy šfítského dogmatu, jímž se liší od sunny, lze shrnout: 1. šfíté zúžili volbu chalífy na Alího a jeho potomky; 2. dědičně tak na ně přecházely Bohem dané schopnosti, jediné opravňující k duchovnímu vedení obce; 3. dědičná linie imámů disponujících tímto darem je uzavřená vírou v „skrytého“ imáma a v přenesení jeho duchovních schopností na mudžtahidy (idžtihád), což klade světskou moc do podřízeného postavení ší'itskému duchovenstvu; 4. víra ve skrytého imáma a jeho návrat jako spasitele (mahdího) vnesla do sicilského dogmatu prvek mesianismu; 5. označení Alího za mystického druhu Božího, kult mučedníků a světců není podle s. porušením monoteismu; 6. s. převzala z mu'tazily některé prvky (pojetí Boží jedinství, Boží spravedlnosti a pojetí lidské vůle); 7. díky výlučnému právu Alího na vedení obce byli první tři předcházející chalífové a Umajjovci označeni s. za uzurpátory; 8. soubor tradic (hadís u sunnitů, achbár u s.) je pro oba směry druhým zákl. zdrojem práva, v s. jsou zdůrazněny zásluhy rodu Alího a naopak vynechány části o osobách pro s. nežádoucích; 9. s. konají poutě nejen do Mekky a Medíny, ale rovněž k hrobům imámů (Karbálá, Mašhad, Nadžaf). *ak*

šfítské duchovenstvo Souhrnný název pro představitele islám, šfítského společenství, kteří mají v rukou duchovní vedení obce, záležitosti věrouky i legislativy (pevné propojení obou disciplín je výrazným znakem i v sicilském islámu (ší'a, duchovenstvo, chalífát, politika). Božská podstata imámátu (imám, ší'a, Alí Ibn Abí Tálíb), jak ji hlásá ší'itská doktrína, staví duchovenstvo nad představitele světské moci a opravňuje je i k jakýmkoliv formám protestů a odporu proti nim, pokud jsou jejich činy v rozporu s vírou. Nejvýzn. institucí s. d. je shromáždění ulamá ^duchovenstvo), jehož privilegovanou vrstvou požívající nejvyšší autority je sbor mudžtahidů. Na rozdíl od jejich sunnitských protějšků mají velké pravomoci, neboť jsou oprávněni na základě koránu a achbárů (tradice šfítská) samostatně rozhodovat (idžtihád), zatímco sunnitští duchovní jsou nuceni se řídit jedním ze čtyř uznaných mazhabů (právní věda). Obrazné, leč běžně užívané označení této skutečnosti znamená, že pro s. d. „brána idžtihádu zůstává otevřená“, zatímco pro sunnity se „brána idžtihádu uzavřela“ v 10.-11. stol. vytvořením a oficiálním uznáním platnosti čtyř práv. škol - mazhabů. Ovšem právo samostatného rozhodování a vydávání fatwy má jen malý počet nejvýzn. mudžtahidů. — Význ. okruhem osobností požívajících velké vážnosti zejm. u šfítů jsou osoby odvozující svůj původ od rodu Muhammada a Alího - tedy i od některého z dvanácti imámů. Tyto osoby nosí titul („pán“, arab. sajjid, per. sejjed). Běžný styk s věřícími při mešitách v širokém okruhu měst i venkova obstarávají nižší duchovní - mollové (maulá; per. též pišnamáz). K nim lze přičíst i rouzechány, kteří působí při smutečních mystériích (ta'zije). Zvláštní kategorií duchovních s velkou působností tvoří súfijští učitelé (mystika, bratrstva mystická), šajchové, pírové, kteří pomocí zvláštních způsobů (taríka) vedou své žáky k individuálnímu spojení s Bohem, *ok*

SYNKRETICKÁ NÁBOŽENSTVÍ

jezidové, jezídja (též jazídové) Společenství vyznavačů synkretické víry, skládající se z prvků indoiránských kultů, zoroastrismu, manicheismu, judaismu a islámu, převážně Kurdové. Žijí v Šéchánu a v Sindžárských horách (sev. Irák), ve vých. Turecku, v Arménii a Gruzii. Sekta vznikla v 7.-8. stol. Nový směr jí dal ortodoxní muslimský mystik šajch Adí (Hadí) Ibn Musáfir, jehož hrobka (pochován 1160) je nejsvětějším poutním místem j. Objektem uctívání je bytost v podobě páva, Tá'úse Málek, identický s andělem, který se vzbouřil proti Bohu, jemuž však jednou bude odpuštěno. J. bývají nepřáteli označováni jako „uctívači d'ábla“. Kromě dvou svatých knih, *Kniha zjevení* (Ktébí džalva) a *Černé písmo* (Mashaf řeš), je vše, co souvisí s vírou j., přísně tajeno, *ok*

bábismus Hnutí v Iránu v 1. pól. 19. stol. odvozené od ší'y. Navazovalo na její první, v moderní době méně známou odnož - šajchismus. Krize v Iránu té doby v určité části polit. kruhů vybízela k reformám, zároveň však vyvolávala atmosféru intenzivního mesianistického očekávání návratu skrytého imáma. V tomto klimatu vystoupil 1844 obchodník Mírzá Alí ze Sírázu (1819-1850) a prohlásil se Bábem (báb - arab. a per. brána), zprostředkovatelem imámova poselství poté, co byl rozpoznán jako jeho oprávněný mluvčí. On i jeho stoupenci podrobili kritice nejen duchovenstvo, ale radu principů šari'y a rituálu.

Báb své vystoupení považoval za počátek nového prorockého cyklu po Muhammadovi a změny zasahující radikálně do způsobu duchovního, společ. i hospodářského života za nutné ústupky současnému vývoji. Svě pojetí proměn shrnul v knize *Objasnění (al-BaġĀn)*, která je formálním napodobením koránu. Jeho pokus o revizi islámu musel být nutně považován za nežádoucí a svrchovaně nebezpečnou herezi. Hnutí bylo krvavě potlačeno a Ali Mírzá 1850 popraven. Navzdory tomu se však b. rozrůstal a nabýval na intenzitě v Iránu i jinde. Posléze přerostl do dalšího duchovního proudu bahá'ismu. *ak*

baha'ismus Hnutí navazující na bábismus (2. pól. 19. stol.). Po porážce bábistického hnutí se jeho stoupenci rozptýlili do exilu, kde se do čela zbylých bábistů postavili dva bratři - Mírzá Jahjá Sobhe azal a Mírzá Husajn Ali Bahá'ulláh (1817-1892). Každý však vytvořil vlastní odnož, označovanou podle svého vůdce: azalí, která zůstala v menšině, a bahá'í, jež vykročila vlastní cestou do té míry, že se zcela vzdálila principům islámu a v současné době se její vyznavači za muslimy nepovažují. Bahá'ulláh se 21.4.1863 v Bagdádu veřejně přihlásil k úkolu splnit své prorocké poslání, v témže roce své prohlášení opakoval v Edirne (Turecko). Osmanskou vládou byl se svými stoupenci poslán do Akky (dnes Akko v Izraeli), kde žil až do své smrti a je zde pochován. Východiskem b. byl sice islám, ale změnami, které zasáhly rovinu teol., fil., soč. i kultovní, dostalo toto učení (zejm. jeho univerzalizmus) zcela nové dimenze. B. klade zřetelnější váhu na svět pozemský, v jehož stvoření vidí božskou podstatu. Řada proroků začíná Adamem, zahrnuje celý známý řetěz proroků, řadí k nim však také Zarathuštru. Bábem a Bahá'ulláhem začíná nový prorocký cyklus. V prorocích však nejsou spatřována vtělení Boží, čímž je popřena např. idea božské podstaty imámátu (imám, ší'a). Učení b. výrazně tlumí všechno, co často vede ke konfliktům (odmítá džihád), všechna náboženství a sekty považuje za rovnoprávné, *vyzývá* ke všeobecnému smíru, řízení společnosti hledá v nadnárodních institucích, pěstuje i představu společného jazyka. Ideálem b. je člověk pokorný, tolerantní, těšící se zároveň i z radostí tohoto světa, nikoliv tedy asketa. Zásady b. formuloval Bahá'ulláh v díle *Knihá ujištění* (Kitáb al-ikán) a *Knihá nejposvátnější* (Kitáb al-akdas). Systém doktríny dovršil jeho syn Abbás Efendí zvaný Abdul Bahá (1844—1921), který také se značným úspěchem šířil myšlenky b. na svých misijních cestách po Blízkém východě, v Evropě i v USA. Humanistické rysy b., tolerance směřující k smíru mezi národy, vírami, rasami, nachází ve světě plném sporů živý ohlas; b. má četné stoupence v USA, SRN, na africkém kontinentě. Propagátory b. v USA byli dr. Ibráhím Džirdží Chajralláh a Laura Clifford Barneyová. Poutním místem b. je hrob zakladatele bábismu Mírzy Aliho aš-Širázího zvaného Báb, popraveného 1850 v Teheránu, jenž byl převezen a pochován na svazích hory Karmel (velkolepé mauzoleum v islám, stylu bylo nad jeho hrobem dokončeno 1957). Na stejném místě odpočívá i Abbás Efendí. Za podobným cílem přicházejí poutníci do městečka Akko k hrobu Bahá'ulláhovu. Obě místa jsou v blízkosti Hajfy (Izrael), *ak*